

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İSLAM HUKUK METODOLOJİSİNDE
ÂHÂD HABER ve CESSÂS'IN (m.917 / 981)
ÂHÂD HABERE YAKLAŞIMI**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mustafa GINBİROĞLU**

**Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : İslam Hukuku**

Tez Danışmanı :Yrd. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN

EYLÜL 2006

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mustafa GINBİROĞLU

18.09.2006

ÖNSÖZ

İslam Hukuku metodolojisinin önemli bir konusunu oluşturan âhâd haberin bilgi ve amel yönünden değeri kaynak oluşu meselesi, ilk dönemlerden itibaren tartışılmaktadır. Hanefi geleneğinde bize ulaşan ilk kapsamlı ve sistematik fıkıh usûlu eserini ortaya koyan Cessâs bu önemli konuya oldukça ayrıntılı biçimde *el-Fusûl*'de işlemiştir. Buradan hareketle İslam hukuk metodolojisinde âhâd haberler ve Cessâs'ın âhâd habere yaklaşımının tez konusu olarak incelenmesi uygun görülmüştür.

Tez çalışması süresince yardımlarını gördüğüm danışman hocam Yard. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN'a teşekkür ederim. Tezin hazırlanmasında bana yardım eden dostlarım Yusuf YAŞAR ve Seyfettin BEKTAŞ'a da teşekkür eder bu çalışmaya danışmanlığında başladığım ve 2003'te vefat eden Doç. Dr. Osman ŞEKERCİ hocama da Allah'tan rahmet dilerim.

18 Eylül 2006

Mustafa Gımbıroğlu

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1

BÖLÜM 1 : İSLAM HUKUK METODOLOJİSİNDE ÂHÂD HABER

1.1. Haber Hakkında Genel Bilgiler	3
1.1.1. Haber	3
1.1.2. Haberin Kısımları	3
1.1.2.1. Mütevâtir Haber	3
1.1.2.2. Meşhur Haber	4
1.1.2.3. Âhâd Haber	4
1.1.3. Âhâd Haberin Bilgi Değeri	5
1.1.4. Âhâd Haberle Amel	6
1.2. Hz. Peygamber Döneminde Âhâd Haber	8
1.3. Sahabe ve Âhâd Haber	10
1.4. Sahabe Sonrası Dönemde Âhâd Haber	13
1.5. Müctehid İmamlar Döneminde Âhâd Haber	15
1.5.1. Hanefî Mezhebi ve Âhâd Haber	16
1.5.2. Maliki Mezhebi ve Âhâd Haber	20
1.5.3. Şafii Mezhebi ve Âhâd Haber	22
1.5.4. Hanbeli Mezhebi ve Âhâd Haber	24
1.5.5. İbn Hazm ve Âhâd Haber	24

BÖLÜM 2 : CESSÂS'IN ÂHÂD HABERE YAKLAŞIMI

2.1. Cessâs'ın Yaşadığı Asra Genel Bir Bakış	27
2.2. Cessâs'ın Hayatı, İlmi, Şahsiyeti, Eserleri	28
2.2.1. Hayatı	28

2.2.2. İlmi ve Şahsiyeti.....	29
2.2.3.Eserleri	30
2.2.4. El-Fusûl fi'l-Usûl	31
2.3. Cessâs ve Âhâd Haber.....	34
2.3.1.Âhâd Haberın Değeri ve Onunla İlgili Hükümler	36
2.3.2.Dini Alanlarda Âhâd Haberın Kabulü	40
2.3.3.Âhâd Haberleri Kabul Etme Şartları	46
2.3.4.Âhâd Haberın Râvîlerinin Durumlarının Değerlendirilmesi	51
2.4. Mürsel Haber	55
SONUÇ.....	58
KAYNAKÇA	60
ÖZGEÇMİŞ.....	63

KISALTMALAR

CÜİFD: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

MÜİF : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

EÜİFD: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DEÜ : Dokuz Eylül Üniversitesi

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

SAÜ : Sakarya Üniversitesi

bk. : Bakınız

a.g.e. : adı geçen eser

y.y. : Yayınları

md. : Maddesi

nşr. : Neşreden

trc. : Tercüme

H.z. : Hazreti

vb. : ve benzeri

ty. : Tarih yok

bnt. : bintü

b. : Bin

s. : Sayı

(-‘-) : Ayin ve hemze

vs. : ve saire

c. : Cilt

thk. : Tahkik

haz. : Hazırlayan

h. : hicri

m. : miladi

Tezin Başlığı: İslam Hukuk Metodolojisinde Âhâd Haber ve Cessâs'ın Âhâd Habere Yaklaşımı	
Tezin Yazarı: Mustafa Gınbıroğlu	Danışman: Yard. Doç. Dr. Abdullah ÖZCAN
Kabul Tarihi: 18.09.2006	Sayfa Sayısı: VI (ön kısım) + 63 (tez)
Anabilimdalı: Temel İslam Bilimleri	Bilimdalı: İslam Hukuku
<p>İslam Hukuk metodolojisinde âhâd haberlerle ilgili tartışmaların temeli âhâd haberlerin ilim ve amel gerektirip gerektirmemesine dayanır. Âhâd haberin kabul edilmesine dair Kur'an'dan, Sünnetten, Sahabe ve Tabiîn'in uygulamalarından deliller vardır. Bu konuda en önemli delil sahabe ve tabiîn'in icmasıdır. Konu ile ilgili tartışmalar ilk üç nesilden sonra başlamıştır. Alimler, âhâd haberleri kendilerine has metotlarla değerlendirmişlerdir.</p> <p>Hanefi Mezhebinin önde gelen fakihlerinden Cessâs, eserinde âhâd haberle ilgili meseleleri uzunca tartışmış, şartlarına uyan âhâd haberlerle amel edilmesi gerektiğini söylemiştir.</p> <p>Ortaya konulan şartlar; Kur'an'a ve sabit sünnete arz, umumu ilgilendirmemesi, rivayetin aksine amel edilmemesi ve Râvînin durumunun değerlendirilmesidir. Râvîyi değerlendirirken asıl olan onun adaletli zabt sahibi, fıkıh ve anlayışla bilinen kimse olmalıdır. Sahabe ve Tabiîn tarafından tenkit edilmemiş olanlarla tereddütsüz amel edilmiş, onlar tarafından tenkit edilenler de kıyas ve içtihadı tabi tutulmuşlardır. Cessâs, yaşadığı çağın ilmi tartışmalarını aktarmış, kendisinin ve hocalarının görüşlerini akli ve naklî delillerle ispat etmeye çalışmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Cessâs, Âhâd Haber, İslam Hukuku, Delil olma	

Title of the Thesis: The Approach of Cessas to Ahad News in the Methodology of Law of Islam	
Author: Mustafa Gınbıroğlu	Supervisor: Asist. Prof. Abdullah ÖZCAN
Date: 18.09.2006	Nu. Of pages: VI (pre text) + 63 (main body)
Department: The Base Islamic Sciens	Subfield: The Law of Islam
<p>In the methodology of law of Islam, the base of discussions which are about Ahad News base upon to whether they require science and act or not. There are evidences from practice of Holy Quran, and Sunnah, and friends of the Prophet and followers these friends about acceptance of Ahad news. In this subject the most important evidence is icma of friends of prophet and their followers. The discussions which are about the subject had been started after first three generations. The scientists have been evaluated the ahad news with their special methods.</p> <p>Cessas who is in the most important place in Hanefi Faqihs, has been discussed the problems about ahad news with details and then he has beed said that: if ahad news are carrying acceptance conditions then it requires act with itself.</p> <p>The conditions which are needed to acceptance of the ahad news are those: The presentation of Quran and sunnah, does not concern to public, doesn't be an act which is opposite of that rumour, and at the end evaluation of the Ravi. While evaluate of the Ravi, the base is that, he has to known with understanding and fiqh and also he has got some features like strong memory and judicious. It had been acted without any doubt with ahad news which they did not to criticize by the friends of prophet (Sahabi) and their followers (tabiun) and others which had been criticized by friends of the prophet and their followers had been subjected to comparison (el-qiyas) and ijti had. Cessas had been quoted the scientific discussions of his age and he had been tried to prof opinion of his and his teachers with evidences of mental and transfer (naql).</p>	
Keywords: Cessâs, Âhâd News, Law of Islamic, to be evidence.	

GİRİŞ

ÇALIŞMANIN AMACI

Sünnet, Kur'an-ı Kerim'den sonra İslam hukukunun en önemli kaynağıdır. Kur'an-ı Kerim'in açıklaması ve uygulaması olduğu gibi, Kur'an'ın hüküm belirtmediği alanlarda hüküm koyma özelliğine (Teşrî') sahiptir. Bu özelliği Sünneti, İslam hukukunun Kur'an'dan sonra en önemli kaynağı olma durumuna getirmiştir. Sünnetin Hz. Peygamber'den günümüze kadar nakledilmesi farklı şekillerde olmuştur. Alimler, rivayet açısından haberleri âhâd ve mütevâtir olarak sınıflandırmışlardır. Hanefîler bu tasnife meşhur'u da eklemiştirler. Mütevâtir haberlerin sayısı az olduğu için, Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberlerin çoğu âhâd yolla nakledilmiştir. Bu durum âhâd haberlerin önemini daha da artırmıştır.

İslam hukukunda âhâd haberlerle ilgili tartışmalar ilk devirlerden itibaren süregelmiştir. Hz. Peygamber ve sahabe döneminde âhâd haber meselesi temel olarak mevcut olsa da önemli bir tartışma yoktur. Tabî'n döneminden sonra tartışmaların arttığı görülmektedir.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

'İslam Hukuk Metodolojisinde Âhâd haberler ve Cessâs'ın Âhâd Habere Yaklaşımı' isimli çalışmada âhâd haberlerle ilgili meseleler ele alınmıştır. Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; haber, haberin kısımları ve âhâd haber kavramı üzerinde durulmuştur. Âhâd haberin bilgi ve amel yönünden değerine değinilerek konunun kavramsal çerçevesi çizilmiştir. Birinci bölümün ikinci kısmında da konunun tarihi seyri üzerinde durulmuştur. Hz. Peygamber ve sahabe'nin âhâd haberle amele dair uygulamalarına örnekler verilmiştir. Mezheplerin konuya bakışını ortaya koymak için dört mezhep imamının ve İbn Hazm'ın âhâd haberle ilgili görüşlerine özet olarak değinilmiştir.

Çalışmamızın asıl önemli kısmını ikinci bölüm oluşturmaktadır. İkinci bölümün ilk kısmında çalışmamıza konu olan eserin müellifi Ebu Bekir el-Cessâs, hayatı, şahsiyeti

ve eserleriyle anlatılmıştır. ‘*el-Fusûl fil-Usûl*’ ayrıca tanıtılmıştır. Cessâs’ın âhâd habere yaklaşımı, *el-Fusûl*’un âhâd haberle ilgili bölümü esas alınarak değerlendirilmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Tezimiz hazırlanırken birçok kaynaktan istifade edilmiştir. Birinci bölümde kavramsal çerçeve çizilirken âhâd haberle ilgi son yıllarda yapılan çalışmalardan Salim Öğüt’ün, ‘*İslam Hukuk Metodolojisinde Haber-i Vahid’in Kaynak Değeri*’ isimli çalışması, kavramların terim ve sözlük anlamı için yine bu alanda son yıllarda yapılan Mehmet Erdoğan’ın ‘*Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*’ isimli çalışması: Hanefi mezhebine ait klasik fıkıh usûlü eserlerinden Sadru’s-Şerîa’nın ‘*et-Tavdih*’i gibi eserlerden faydalanılmıştır. Âhâd haberin bilgi ve amel yönünden değeri ortaya konulurken konuyla ilgili makaleler taranmıştır. Yunus Apaydın ve Mustafa Ertürk’ün TDV İslam ansiklopedisindeki ‘*Haber-i Vahit*’ maddeleri bunlardandır. Konunun tarihi seyri üzerinde durulurken, âhâd haber konusunda ülkemizde yapılan en kapsamlı çalışmalardan birisi olan Ali Osman Koçkuzu’nun ‘*Rivayet İlimlerinde Haber-i Vahitlerin İtikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*’ , adlı eseri ve yine konuyla ilgili makalelerden faydalanılmıştır. Hz. Peygamber, sahabe, tabiîn ve sonraki dönemlere ait,ü âhâd haberle amel örneklerini zikrederken, en önemli kaynağımız; bu örnekleri bize nakleden ilk kaynaklardan olması, ilk fıkıh usûlü eseri olması bakımından; İmam Şafii’nin ‘*er-Risale*’si olmuştur. Mezhep imamlarının görüşleri zikredilirken birçok makale ve eserin yanında en fazla Ebu Zehra’nın dört mezhep imamıyla ilgili ‘*Ahmet B. Hanbel (Hayatı, görüşleri ve fıkıhta yeri), İmam Malik (Hayatı, görüşleri ve fıkıhta yeri), İmam Şafii (Hayatı, görüşleri ve fıkıhta yeri), Ebu Hanife (Hayatı, görüşleri ve fıkıhta yeri)*’ eserlerinden faydalanılmıştır.

Cessâs’ın hayatı hususunda Cessâs üzerine yapılmış çalışma ve yazılmış makaleler incelenmiştir. *el-Fusûl*’ü tahkik eden en-Neşemî’nin bu esere yazdığı mukaddimeden yararlanılmıştır. Ayrıca Hanefi haber teorisi üzerine yapılmış özgün bir çalışma olan Murteza Bedir’in *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber’in Ototritesi)* isimli kitabından da yararlanılmıştır.

BÖLÜM 1 : METODOLOJİSİNDE ÂHÂD HABER

1.1. Haber Hakkında Genel Bilgiler

1.1.1. Haber

Haber, kelime olarak “ söz, nakledilen ve söylenen şey, bilmek, yarmak, havadis (Koçyiğit,1980:120-128), ağızdan ağıza nakledilen söz” vb. anlamlarda kullanılmıştır (Öğüt, 2003:16).

Terim olarak haber “doğruya ve yalana ihtimali olan söz, herhangi bir kimseden rivayet olunan söz” şeklinde tarif edilmiştir (Erdoğan, 2005:163). Fıkıhçılar, hadisçiler ve usûlcüler tarafından haberin farklı tanımları yapılmıştır(bk. Aydın,1987: 63). “Doğru veya yalan ihtimali bulunan söz” tanımı, bazı yönlerden tenkit edilse de usûlcüler tarafından en çok benimsenen tarif olarak zikredilmiştir (Öğüt, 2003:17).

Sadru’ş-Şerîa , fıkıh usûlü terimi olarak haberi: “Hz. Peygamberden nakledilen söz, fiil ve takrirler” olarak tarif eder (Sadru’ş-Şerîa, 1957:II/3).

Alimlerin çoğu haberi hadis ile eş anlamlı olarak kullanmışlardır. Hz. Peygamberin hadisleri için kullandıkları gibi sahabe ve Tabiîn’den gelen rivayetler için de haber kavramını tercih etmişler, merfû, mevkuf, maktu hadislerin tamamına haber adını vermişlerdir. Haberle hadis arasında umûmîlik-husûsîlik farkı olmasına rağmen bu kelimelerin mûradif manada kullanılmasına bir mahzur görülmemiş, çoğu zaman haber denildiğinde hadis anlaşılmasıdır (Salih, 1988:7; Öğüt, 2003:17).

1.1.2. Haberin Kısımları

Fıkıh usûlünde haber, rivayet açısından Hanefilere göre üç kısma ayrılır: Mütevâtir, Meşhur, Âhâd.

1.1.2.1. Mütevâtir Haber

Yalan söylemek üzere ittifaklarını aklın kabul etmeyeceği kalabalık bir cemaatin yine kendileri gibi kalabalık cemaatlerden naklettikleri haberdir. Mütevâtir bir haberin

Rasulullahın sözü olduğunda ne s reten ne de manen bir Şüphe bulunmaz. Bu yüzden kesin bilgi ifade eder (Erdoğan, 2005:441).

Mütevâtir haber, “her devirde güvenilirlikleri, sayısal çoklukları ve farklı yerde bulunmaları nedeniyle yalan üzerinde birleŐmeleri mümkün olmayan topluluklar tarafından nakledilen haber” olarak da tarif edilir (Sadru’Ő-Şeria, 1957:II/3).

1.1.2.2. Meşhur Haber

BaŐlangıçta ikiden fazla, fakat sınırlı sayıda zevat tarafından rivayet edilmiŐken daha sonra ikinci ve  c nc  asırda Şöhret bulup yalan üzere ittifak etmeleri düŐünülemeyecek sayıda kalabalık bir cemaat tarafından nakledilen haberdir. Buna “müstefiz” de denir. Bunların Rasulullaha ulaşmasında ilk râvîlerin sınırlı olmaları sebebiyle s reten bir Şüphe var ise de daha sonraları Şöhret bulup  mmet tarafından kabul ile karŐılanması, manen onda Şüphe bulunmamasını gerektirmektedir (Erdoğan, 2005:370).

Sadru’Ő-Şeria’ya göre ise tevatur derecesine ulaşmamış miktarda sahabenin Rasulullahtan rivayet ettiği, tabiîn ve tebe-i tabiîn devirlerinde yaygın olarak nakledilmiş haberlerdir. Ona göre meşhur haber, ilmi tuma’nine denilen kişinin gönlünü mutmain eden, kiŐide doğruluğuna dair kanaat oluşan haberdir. Bu haber yak n  bir zan oluşturur. Ancak kesin bilgi oluŐurmaz (Sadru’Ő-Şeria, 1957:II/3).

1.1.2.3.  h d Haber

Sözlükte “bir kişinin verdiği haber” anlamındadır ( ğ t, 2003:18).

Terim olarak değişik tanımları yapılmıştır. Ebu’l-Beka’nın Şöyle tarif ettiği nakledilir: “Resulullahın ağzından tek bir kişinin duyduğu, ondan da yine tek bir kişinin duyduğu ve bu Şekilde onunla amel eden kişiye kadar ulaşan hadistir” ( ğ t, 2003:18). Seyit Őerif C rcan ’nin naklettiği iki tariften birisinde Ebu’l-Beka’ya uygun söylerken diğerinde “Bir, iki veya daha çok kişinin rivayet ettiği haber” Şeklinde tarif ettiği zikredilir ( ğ t, 2003:18).

Sadru’Ő-Şeria ise "Hz. Peygamberden naklediliŐ herhangi bir tabakada mütevâtir derecesine ulaşmayan haberler” olarak tanımlar (Sadru’Ő-Şeria, 1957:II/3). Ona göre

âhâd haber kesin bilgi ifade etmez, şartları taşıyorsa zann-ı galip ifade eder (Sadru'sh-Şeria, 1957:II/3).

Günümüz fakihlerinden Mehmet Erdoğan bu konuda şunları söyler “ bir ya da iki-üç gibi sınırlı sayıda kimselerin yine bir zattan veya iki-üç gibi sınırlı sayıda zevattan naklettiği haberdir. Böyle âhâd tarîki ile Rasulullahtan rivayet edilen bir habere de âhâd hadis denilmiştir. Bu itibarla haber-i meşhur'da esasen haber-i âhâd türündendir. Bu türden haberlerin râvîleri sınırlı olduğundan, onun haberin ilk kaynağına ulaşmasında hem şeklen hem de manen şüphe bulunur (Erdoğan, 2005:16).

Âhâd haber terimi kavram ve mahiyet açısından anlam değişikliğine uğramıştır. İlk zamanlar “ bir kişinin haberi” anlamına gelirken, sonraki alimlerin üzerinde ittifak ettiği en geniş anlam “ mütevâtir derecesine ulaşmayan haber” şeklindedir (Koçkuzu, 1988:77-78; Öğüt, 2003:18; âhâd haberin tarih içinde geçirdiği anlam farklılığı için bk. Koçyiğit, 1980: 22-24). Genel olarak âhâd haber denildiği zaman “ tek kişinin haberi” şeklindeki sözlük anlamı değil “ mütevâtir derecesine ulaşmayan haber” anlaşılmıştır. Fakat usûlcülerin konuyla ilgili yaptıkları değerlendirme ve tartışmalarda genellikle âhâd hadislerin sözlük anlamı öne çıkmış, tek kişinin vermiş olduğu haberin aklî-ilmî ve şerî kıymeti tartışılmıştır. Şahitlik kıblesinin değişmesi, şarabın haram olması, Hz. Peygamberin gönderdiği elçiler, valiler... gibi verilen örnekler getirilen deliller âhâd haberin terim anlamıyla örtüşmemektedir. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak usûlcülerin tartışmalarında âhâd haberden daha çok kat'î ve zanni delilin değeri ele alınmaktadır (Öğüt 2003; 35).

1.1.3. Âhâd Haberinin Bilgi Değeri

Âhâd haberlerle ilgili tartışmaların özünü, âhâd haberlerin bilgi ve amel yönüyle değeri oluşturmaktadır. Usûlcülerin çoğunluğu, âhâd haberlerin kesin bilgi kaynağı olmadığı görüşündedir. Âhâd haberin kesin bilgi oluşturmamasının anlamı, haberin yalana ihtimali olmasının veya haberin sabitliği hususunda şüphenin mümkün oluşudur. Bu düşüncenin daha açık ifadesi, “Âhâd haberler kesin bilgi gerektirmez, zanni bilgi gerektirir.” ve “Âhâd haberler kesin bilgi gerektirmez, amel gerektirir.” şeklindedir. Bu iki ifadenin anlamı “zannın ameli gerektireceği”dir. Hanefî usûlcüleri bu konuyu, “âhâd

haberler kesin bilgi değil, amel hakkında muteberdir; çünkü âhâd haber galip zan bilgisi gerektirir ve galip zan bilgisi şer'î hükümlerde amelin vacipliği için yeterlidir” şeklinde açıklamışlardır (Apaydın, 1996:357).

Genel olarak, Hanefî, Şafii ve Malikiler âhâd haberlerin kesin bilgi gerektirmeyeceği, Zahiriler ise bilgi gerektireceği görüşündedirler. Ahmed b. Hanbel'den nakledilen iki farklı görüşten birincisi, çoğunluğun görüşüne uygun olup âhâd hadislerin kesin bilgi gerektirmeyeceği, ikincisi ise doğruluğuna delalet eden herhangi bir delille gelen âhâd haberin kesin bilgi gerektireceği yönündedir (Ertürk, 1996:354). Nazzam, Cuveynî, Fahrettin er-Râzî, Seyfettin el-Âmidî, Gazalî gibi birçok usûlcünün de karinelerin doğruluğuna delalet ettiği âhâd haberlerin kesin bilgi ifade ettiği görüşünde oldukları belirtilmiştir (Öğüt, 2003:28-29).

1.1.4. Âhâd Haberle Amel

Dünyevi işlerde, fetva ve şehadet konularında âhâd haberle amel etmenin caiz olduğunda görüş birliği vardır. Tartışma konusu olan husus, âhâd haberlerin şer'î-ameli konularda müctehidler açısından delil olup olmadığıdır.

Şer'î deliller kitap, sünnet ve icmâdır. Bunlardan çıkarılmış anlam demek olan kıyas da dördüncü delildir. Özellikle Hanefî usûlcüleri tarafından sistemleştirilerek ifade edilen genel hatlarıyla diğer ekollerin çoğunluğu tarafından da benimsenen anlayışa göre şer'î deliller ‘kesin bilgi gerektiren (mûcip)’, ve ‘bilgi ihtimali bulunan’ veya ‘zıttının doğruluğu da mümkün görülen (mucevviz)’ olmak üzere iki kısma ayrılır. Bilgi gerektirmeyen kısma mucevviz denilmesinin sebebi bununla sadece amelin vacib olmasıdır. Kesin bilgi gerektiren şer'î deliller Allah'ın Kitabı, Hz. Peygamber'in ağzından duyulan söz, ondan tevatür yoluyla nakledilen haber ve icmâdır. Kesin bilgi gerektirmediği halde ameli gerektiren delillerin başında âhâd haber ve kıyas gelmektedir. Hanefîler, te'vil edilmiş ayet ve tahsis görmüş âmmı da bu kısma dahil etmişlerdir. Bir şey hakkında âhâd haber ve kıyasın gereğine göre hüküm vermek hakikat yönünden değil, galip zan yönündendir (Apaydın, 1996: 357).

Âhâd haberlerle amelin caizliğini savunanlara göre, doğruluğu hususunda zann-ı galip oluşması halinde, mefsedete yol açmadığı hiçbir aklî maslahatla çelişmediğine göre ve

maslahat olması da mümkün olduğu için âhâd haberle amel aklen mümkündür. Galip zan maslahatın gerçekleşmesinin bir alametidir. Bütün âhâd haberleri kabul etmek veya hepsini reddetmek uygun olmayacağına göre galip ve râcih olanla amel gerekir. Böylece her âhâd haberle değil, sıhhat şartlarını kendinde toplamış âhâd haberle amel edilmektedir (Apaydın, 1996: 358).

Âhâd haberlerle amel etmenin aklen vacip olduğunu ileri süren usûlcüler ise, gerekçe olarak Kitap, mütevâtir sünnet ve icmâ gibi kesin delillerin sayısının az olduğunu, sadece bunlara itibar edilip, âhâd habere itimat edilmediğinde pek çok hükmün çözümsüz kalacağını, ayrıca râvînin doğru söylemiş olmasının mümkün olması sebebiyle âhâd haberle amel etmenin daha ihtiyatlı bir yol olacağını ileri sürmüşlerdir.

Âhâd haberlerle amelin lüzumuna gerekçe gösterilen delillerin başında, en kuvvetli dayanak olarak sahabe icmâ'ı olduğu usûlcüler tarafından söylenmektedir. Onlar karşılaştıkları meselelerle ilgili hükmü Allah'ın Kitab'ında arıyorlar, orada bulamadıkları zaman sağlam ve güvenilir kişilerin rivayetlerine dayanıyorlardı. Bazıları zahir adaletle yetinmeyip yemin ettirme, şahit isteme gibi yollara başvururken bazıları râvî araştırmasına pek önem vermiyorlardı. Onların bazı haberleri reddetmeleri ise haberin reddini gerektiren arızî sebeplerdendir. Onların bu tavrı âhâd haberle amel prensibinin geçersizliğini göstermez. Gazalî, âhâd haberle amel konusunun temel delilinin sahabe icmâ'ı olduğunu belirtir. Ve sahabenin âhâd haberlerle amel ettiğine dair pek çok örnek zikreder. Bunların her biri tek tek mütevâtir olmasa bile, bunların toplamı ile bilgi olacağını söyler (Apaydın, 1996: 358).

Âhâd haberle amelin gerekli olduğuna bir çok ayetin dolaylı olarak delalet ettiği söylenirse de, bunlar arasında özellikle, “onların her kesiminde bir grup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve geri döndüklerinde kavimlerini ikaz etmek üzere geride kalmalıdır.” (Tevbe 9/122) mealindeki ayetin konuyla yakın bir ilgisi kurulabilir.

Hız. Peygamber'in civar bölgelere idareci, kadı, zekat memuru ve elçi olarak tek kişileri göndermesi bu konuda delil olarak gösterilir. Rasulullah, bu kişileri zekat toplamak, anlaşma yapmak ve şer'î hükümleri, helalleri-haramları tebliğ etmek üzere

göndermiştir. Bunların Hz. Peygamber'in emirlerini nakletmeleri ve uygulamaları âhâd yolla olmuştur. Bu kişiler için ismet sözkonusu olmadığına göre, her birinin haberi zannîlik özelliği taşımaktadır (Apaydın, 1996: 358).

Âhâd haberler, genel olarak fûru' konularda delil sayılmakla birlikte, İslam hukukçuları arasında ayrıntıda bazı farklılıklar bulunmaktadır. İbadet gibi şüphe ile düşmeyen hususlarda, doğruluk ihtimalinin ağır basmasından dolayı âhâd haberlerin delil sayılacağı genel kabul görmüştür. Had cezaları gibi şüphe ile düşen hususlarda âhâd haberlerin delil olup olmadığı tartışmalıdır. Ebu Yusuf ve Cessâs âhâd haberlerin bu konularda da delil olduğu görüşündedir. Âhâd haberlerin delil olması için doğruluk tarafının ağır basmasına itibar edilir (Apaydın, 1996:358).

1.2. Hz. Peygamber Döneminde Âhâd Haber

Tek kişinin getirdiği haberle amel edildiğini gösteren örneklerin bulunduğu Asr-ı Saadet'de âhâd haber kavramıyla ilgili tartışmalar ve onunla amel etmeme diye bir mesele yoktu. Rasulullah, gerek ibadetlerde ve İslam'ın temel rükünlerinde, gerekse idareciliği ile ilgili durumlarda bir kişinin getirdiği habere göre icraatta bulunmuşlardır. Onun Ramazan hilalini gördüğünü söyleyen sahabeye "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resülü olduğuma şahadet eder misin?" diye sorup, olumlu cevap alması üzerine, sahabenin haberine güvenerek "Ey Bilal, insanlara haber ver, yarın oruç tutsunlar" demesi (Darimî, Savm, 6); Kuba Mescidinde, Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kılan Müslümanların kıblenin Kabe yönüne çevrildiğini haber veren kişinin haberine güvenerek Kabe'ye yönelmeleri (Buhari, Ahbaru'l-Âhâd, I); Hz. Peygamber'in Mus'ab b. Umeyr'i Medinelilere, Muaz b. Cebel'i Yemen'e, Dihye b. Halife'yi Rum Meliki Herakleiosa, Abdullah b. Huzafe es-Sehmi'yi İran Kisrası II. Hüsrev'e, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi Habeş Meliki Necaşi'ye, Hatib b. Ebu Belta'yı İskenderiye Meliki Mukavkıs'a, A'la b. Hadrami'yi Bahreyn Valisi Münzir b. Sava'ya göndermesi gibi uygulamalar (Hamidullah, 1993) âhâd habere olan güveni göstermektedir. Ayrıca Rasulullah'ın elçilerini, emirlerini, kadılarını ve zekat memurlarını, çeşitli bölgelere tebliğde bulunmak veya mektup ulaştırmak, yahut dini hükümleri icra etmek üzere teker teker göndermesi, bu kişilerin gönderildiği toplulukların, tebliğ edilen emirleri şahit istemeden kabul etmeleri, Hz. Peygamber'in Arap kabilelerinden gelen ve bazen birer

kişiden ibaret olan elçilere, İslamı tebliğ ettikten sonra onlara öğrendikleri şeyleri kabilelerine öğretmek için tavsiyede bulunması (Şafii, 1997:226-229), Rasulullah'ın Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı Necranlılara yollarken "Size emin bir adam gönderiyorum" diyerek talimatını bildirmesi (Buhari, Ahbaru'l-Âhâd, I), vb. uygulamalar âhâd haberin Hz. Peygamber'in zamanındaki kavram ve mahiyetini göstermekte ve tek kişinin getirdiği haberin kabul edilmesindeki esas ölçüyü belirlemektedir. Bu ölçü haber getiren kişinin zabt ve dinde güvenilir olmasıyla ilgilidir. Haberi getiren kişi, sözüne ve zabtına güvenilir bir kimse ise bu haber kabul edilmekte, aksi halde haber araştırılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde, binlerce insanın tevatür derecesine ulaşmayan haberlere güvenerek İslamiyeti kabul etmeleri de onların haberde tevatür şartını aramadıklarını göstermektedir (Şafii, 1997: 225-230; Ertürk, 1996: 349-352).

Hz. Peygamber'in âhâd haberle yaptığı uygulamalarla ilgili örnekler kaynaklarda çokça zikredilmektedir. İmam Şafii, *er-Risale*'de bunlardan genişçe bahseder, O, âhâd haberin kaynak olarak kabulü konusunda delil olarak şu hadisi nakleder: Hz. Peygamber buyurur: "Allah benim sözümü işitip ezberleyen ve onu iyice aklında tutup rivayet eden bir kulun yüzünü nurlandırın. Bir bilgiyi nakleden bazı kişiler bilgin olmayabilir. Bir bilgiye sahip olan bazı kişiler onu, kendilerinden daha bilgin kimselere nakledebilir. Üç şey vardır ki müslümanın kalbi onlara karşı hıyanet etmez. Onlar da; Allah için amelde ihlas, Müslümanlara nasihat ve Müslümanların cemaatinden ayrılmamaktır. Çünkü İslam'ın çağrısı, onları arkalarından (her taraflarından) kuşatır. (korur)." (Darimî, Mukaddime, 24; Tirmizî, İlm, 7)

Şafii bu hadise, "Hz. Peygamber'in kendi sözünü işitip ezberlemeyi ve onu rivayet etmeyi bir kişiye (bu kişi tektir) görev olarak vermesi gösteriyor ki, O'nun kendisinden hadis rivayet edilmesini emretmesi, ancak bu hadisin kendisine iletilen kimseye delil olması içindir." şeklinde izah yapar (Şafii, 1997:221).

İmam Şafii, bir başka delil olarak da şu olayı anlatır: "Bir kişi oruçlu iken karısını öpmüş, sonra bundan çok üzüntü duymuş, bunun üzerine durumu sorması için karısını göndermiş. Karısı da Ümmü Seleme'ye durumu anlatır. Ümmü Seleme'de "Hz. Peygamber'in oruçlu iken öptüğünü" söyler. Kadın kocasına durumu bildirince adamın

üzüntüsü daha da artar. Adam, “Biz Allah’ın elçisi değiliz. Allah ona istediği şeyi helal kılar.” der. Bunun üzerine kadın tekrar Ümmü Seleme’ye geldiğinde Hz. Peygamber’i orada bulur. Hz. Peygamber “Bu kadının nesi var?” deyince, Ümmü Seleme durumu anlatır. Hz. Peygamber “Benim yaptığımı ona söylemedin mi?” der. Ümmü Seleme de “Ona haber verdim. O da kocasına anlatmış. Bu, adamın işini daha da kötüleştirmiş. ‘Biz Allah’ın elçisi değiliz. Allah ona istediği şeyi helal kılar.’ dediği bildirilir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızarak, “Vallahi sizin Allah’tan en çok korkanınız ve O’nun koyduğu sınırları en iyi bileniniz benim” buyurdu (İbn Mace, Sıyam, 19; *Muvatta*, Sıyam, 13).

Şafii der ki: “Hz. Peygamber’in ‘Benim böyle yaptığımı ona haber vermedin mi?’ sözünde, Ümmü Seleme’nin Hz. Peygamber’den naklettiği haberin kabulünün caiz olduğuna bir delalet vardır. O kadın, kocasının yanında doğru sözlü ise, işte onun haberi bu şekilde delil olur” (Şafii, 1997:223).

1.3. Sahabe ve Âhâd Haber

Hız. Peygamber hayatta iken sahabe, her türlü dini ve dünyevi meseleyi O’na sormakla birlikte, birbirlerinden de O’na ait bilgileri almakta, Rasulullah’ın yanında bulunamadıkları zamanlarda meydana gelen tebliğ ve ta’limleri, arkadaşları aracılığıyla öğrenmekteydiler. Bu nedenle âhâd haber meselesi sahabe zamanında temel olarak mevcuttu diyebiliriz.

Sahabe, Hız. Peygamber’in vefatından sonra, kendilerine ulaşan bir haberi kabul edip amel etmede farklı metotlar uygulamışlar, haberin Rasulullah’a ait olduğundan emin olmadıkça kabul etmemişlerdir. Sahabe arasında âhâd haberin doğrudan kabul edilip edilmemesine yönelik farklı uygulamalar görülmekle birlikte temel prensip, haberi getiren kimsenin doğru ve emin bir kişi olması, naklettiği haberde hata yaptığını dair bir delil bulunmaması, haberin daha kuvvetli bir delile ters düşmemesidir. Bundan dolayı sahabe, böyle bir haberi kabulde ihtiyatlı, araştırmacı davranmışlar, haberi getirenin güvenilir olmasına veya güvendikleri başka kişilerin bilgisine başvurma yoluna gitmişlerdir (Koçkuzu, 1988:128).

Sahabeden bazıları, bir hadis rivayet edildiğinde, râvîden, haberi Rasulullah'tan işittiğine dair şahit istemişlerdir. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer böyle davranan sahabedendir. Onların bu ihtiyatlı tutumuna örnek olarak, Hz. Ebu Bekir'e "Miras meselesi için gelen bir nine hadisesi" verilir. Kendisine, mirastan pay istemek üzere gelen bir nineye, Hz. Ebu Bekir; 'Allah'ın kitabında onun için bir hüküm bulamadığını, Rasulullahın da nine için bir pay zikretmediğini' söyler. Muğire b. Su'be'nin, Hz. Peygamberin altıda bir hisse verdiğini, söylemesi üzerine Hz. Ebu Bekir ondan şahit istemiştir. Muhammed b. Mesleme'nin ona şahit olması üzerine, Hz. Ebu Bekir nineye altıda bir hisse vermiştir (Şa'ban, 1996:82). Hz. Ömer'in de bu şekilde bir uygulaması rivayet edilir. "Ebu Musa el-Eşarî, Hz. Ömer'in evine gelip üç defa izin isteyip müsaade verildiğine dair bir şey gelmeyince gider. Hz. Ömer, onun gitmekte olduğunu görünce, peşinden gelip, niçin böyle yaptığını sorar. Ebu Musa, Hz. Peygamber'in "Sizden biriniz üç defa müsaade isteyip, kendisine müsaade verilmezse geri dönsün." (Buhari, İsti'zan, 13) hadisini hatırlatınca Hz. Ömer olayı kabullenmiştir." Sahabeden bazıları da kendilerine bir haber ulaştığında, râvîye hadisi Hz. Peygamber'den duyduğuna dair yemin ettiriyorlardı. Hz. Ali'nin uygulamasının "râvîye yemin ettirme" olduğu bilinmektedir (Şa'ban, 1996:82). Bu tür uygulamaların sahabe arasında her zaman görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Bu üç halifenin (Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali) tek kişinin Hz. Peygamber'den rivayetini şahit, delil ve yemin istemeden kabul ettiklerini gösteren örneklerde vardır. Bu durum sahabenin her âhâd haberi şahitsiz, delilsiz, yeminsiz benimsediği anlamına gelmez. Onların, bazı âhâd haberlerle amel etmediklerine veya bunlar karşısında başka delil buluncaya kadar hüküm vermediklerine dair haberler, tüm âhâd haberler için böyle düşündüklerini göstermez. Onların bu tutumunun sebebi, râvînin hata etmiş olabileceği endişesiyle, onun zabt kusurunu gidermek, ihtiyatlı davranmak ve hadisini sıhhatinden emin olmaktır.

Sahabenin âhâd haberle amel ettiklerine dair değişik kaynaklarda pek çok rivayet nakledilmiştir. İmam Şafii, *er-Risale*'de sahabenin âhâd yolla nakledilen haberlerle amel ettikleriyle ilgili örnekleri fazlaca zikreder. Burada sahabenin uygulamalarından bazılarına değinelim:

1. Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen kiblenin değişmesi olayı: “Müslümanlar, Kuba’da sabah namazı kılarken birisi geldi ve “Hz. Peygamber’e kible olarak Kabe’ye dönmesi emredildi. Sizde ona dönün.” dedi. Bunun üzerine Kudüs’e doğru namaz kılanlar Kabe’ye döndüler,” (Buhari, Âhâd, I) Bu hadisede, oradaki sahabe topluluğu, Hz. Peygamber ile karşılaşmadıkları halde, haberi getiren kişiye itiraz etmeden, haberin tevatür derecesine ulaşmasını beklemeden, kiblelerini doğruluğuna hükmettikleri bir tek şahsın haberi ile değiştirmişlerdir. (Şafii, 1997:224)
2. Enes b. Malik’ten nakledilen şarabın haram kılınışı olayı: “Ben, Ebu Talha ve Ebu Ubeyde ile Ubey b. Ka’b’a hurma ve hurma koruğundan yapılmış şarap veriyordum. Birisi geldi ve ‘şarabın haram kılındığını’ söyledi. Bunun üzerine Ebu Talha “Ey Enes, şu küpleri kır.” dedi. Ben de onları kırdım.” (Buhari, Eşribe, 3; *Muvatta*, Eşribe, 13; Buhari, Âhâd, I) Bu hadisede de onlar kendilerine helal olan bir şeyin haramlığını tek kişinin getirdiği bir haber sonucu kabul etmişlerdir (Şafii, 1997:225).
3. Malik b. Enes rivayet ediyor: “Hz. Ömer Mecusilerden söz etti ve “Onlar hakkında ne yapacağımı bilmiyorum” dedi. Abdurrahman b. Avf, “Ben Hz. Peygamber’in “Onlara ehli kitap muamelesi yapın” dediğini işittim.” der ve Hz. Ömer’de bu şekilde uygulama yapar.” Burada Hz. Ömer, kendisinin bilmediği bir haberi, Abdurrahman b. Avf’ın tek olarak bildirmesini itirazsız kabul ediyor (Şafii, 1997:234).
4. Hicrî VII. yılda Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir’i hac emiri olarak görevlendirmiş, çeşitli bölgelerden ve kavimlerden insanlar hacca gelmişti. Hz. Ebubekir onlara hac ibadetlerini yaptırdı, kendilerine Hz. Peygamber’in emir ve nehiylerini bildirdi. Müslümanlar ve orada bulunan sahabe de, tek olmasına rağmen Hz. Ebubekir’e uymuşlardır (Şafii, 1997:227).
5. Abdulaziz b. Muhammed naklediyor: “Biz Mina’da iken, Ali b. Ebi Talip bir devenin üzerinde şöyle diyordu. ‘Hz. Peygamber buyuruyor ki: “Bugün yeme

içme günüdür, kimse asla oruç tutmasın.’ O, deve üzerinde böylece bağırıyordu” (Darimî, Savm, 47; Tirmizî, Savm, 59).

Hız. Peygamber sadık bir kişiyi, kendisinden gelen haberin bağlayıcı olması amacıyla yasağını bildirmek için göndermiştir. Bu, kendilerine yasak iletilen kimselerin, bu haberi getirenin doğruluğunu bilmeleri nedeniyledir (Şafii, 1997:226) .

6. Hız. Peygamber bazı bölgelere bir kısım memurlar göndermiştir. Kays b. Asım, Zibrikan b. Bedi ve İbn Nuveyre’yi kendi aşiretlerine göndermiştir. Kendilerine gelen Bahreyn heyeti, sahabe ile tanışmış, Sait b. el-As’ı onlarla göndermiştir. Hız. Peygamber Muaz b. Cebel’i Yemen’e göndermiş ve Allah’ın farz kıldığı şeyleri öğretmesini, onlardan zekat almasını emretmiştir. Hız. Peygamber’in gönderdiği hiçbir sahabeye; “Sen tek kişisin, bizden, üzerimize farz olduğunu, Hız. Peygamber’den işitmediğimiz bir şeyi almaya, yaptırmaya hakkın yoktur.” denilmemiştir. Hız. Peygamber’in gönderdiği valiler, seriye komutanları ve diğer görevliler de tam yetkiyle gönderilmişler ve uygulama yapmışlardır. Hız. Peygamber, bir defasında da on iki elçiyi birden göndermiştir (Şafii, 1997:228-230) .

Bu uygulamalar ve diğer tatbikatlardan anlaşılmaktadır ki, sahabe arasında âhâd haberle amel yaygındır. Herhangi bir yadırgama söz konusu değildir. Şüphelenen araştırmasını ilerletmekte, kanaat elde edince de onu uygulamaktadır. Sahabede görülen ve dikkat çeken husus, Hız. Peygamber’e ait bir uygulama duyup, doğruluklarını tespit ettikleri anda, kendi görüşlerini bırakıp ona uymalarıdır.

1.4. Sahabe Sonrası Dönemde Âhâd Haber

Sahabenin etrafında yetişmiş, onların görüş ve uygulamalarının mirasçısı olmuş olan Tabiîn ve Etba’ devirlerinde âhâd haber meselesi sahabe devrindekenden fazla farklı değildir. Bize, bu döneme ait ilk kaynaklık görevini İmam Şafii yapmaktadır. Şafîi, âhâd haberle amel edenlerin isimlerini bize nakleder. Bunlar tabiîn devrinin en meşhurlarıdır: Sait b. el-Müseyyeb, Urve, Kasım b. Muhammed, Muhammed b. Cübeyr,

Muhammed b. Talha, Yezit b. Talha, Nafi b. Uceyr, Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ata b. Ebi Rebah, Tavus, Mücahid, İkrime, İbn Ebu Muleyke, Ubeydullah b. Ebu Yezit, İbn Ebu Ammar vb. en meşhur isimlerdir (Şafii, 1997:235).

Sahabe çağına yetişmiş, tabiînin ilk büyük nesli olmuş alimlerin, Hz. Peygamber'in arkadaşlarının yolunu izlemesi doğaldır. Hz. Peygamber'in övdüğü üç nesilden birisi olan bu insanlar, İslamî bilgileri ve onun uygulamasını, yaşamışını kendilerinden önce gelen ve Hz. Peygamber'le aynı devirde yaşamış sahabeden almışlar, onların kanaat ve tercihlerini çoğunlukla benimsemişlerdir. Sahabe devrinde “âhâd haberin reddi” veya “tek kişinin getirdiği haberin reddi” diye bir problem söz konusu olmamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'in yaşadığı zamanda böyle olduğu gibi, O'nun vefatını takip eden ilk yüzyıl içinde de böyledir.

Kaynağı siyasi fitnelere dayanan ilk fikri kıpırdanmalar hicrî 100 tarihinden sonradır. Yani II. yüzyılın başındadır. İlk mutezili fikirlerin ortaya çıkışı demek olan bu tarihlerdeki hadiseler başlangıç olarak kabul edilirse, bu durumda tabiîn devri, münakaşaların başlangıç zamanı olmaktan çıkmaktadır. Yani âhâd haberle ilgili tartışmaların başlangıcı etba' devridir denilebilir. Fakat kesin olarak tarih verircesine bu tartışmaları başlatmak ve üç neslin yaşayış zamanını da kesin çizgilerle sınırlandırmak mümkün değildir (Koçkuzu, 1988: 135).

Etba' devrinde âhâd haberle amel ve hadisin değeri ile ilgili tartışmalar hız kazanmış ve etrafa yayılmıştır. Bu durumu ile ilgili örnekleri İmam Şafî *er-Risale*'de bize aktarmaktadır. II. asrın sonlarına doğru yazılmış olan *er-Risale*'nin içeriği, tartışmaların tebe-i tabiîn devrinde bir hayli yaygın olduğunu göstermektedir. Bu gibi durumların net bir başlangıç-bitiş zamanını tespit zordur. O güne ait haberlerin bugüne nakli yanında, ilk ortaya çıkış işaretlerini tayinin zorluğu, hazırlayıcı unsur ve sebepler de göz önüne alınca iş daha da zorlaşmaktadır.

Bütün bunların yanında olaylar ve o zamana ait sözleri değerlendirme sorunu da bazı yan meseleler doğurmaktadır. Mesela Hz. Peygamber'in ve bazı halifelerin devrinde meydana gelen “Bir haberi red meselesi” normal dışı değerlendirmelere tabi

tutulmuştur. Tamamen ihtiyattan kaynaklanan bu tür davranışları ele alarak âhâd haberle ilgili tartışmaların asr-ı saadette başladığını ileri sürenler olmuştur. Taraftar bulamayan bu tür görüşlerin yanında, genel görüş “âhâd haberlerin değeri ile ilgili tartışmaların, tabîîn devrinden sonra yayıldığı ve alevlendiği” kanaatidir. İmam Şafii'nin aktardığı misalleri başka kaynaklardan desteklemek, çoğaltmak mümkündür (Koçkuzu, 1988: 135-136).

1.5. Müctehid İmamlar Döneminde Âhâd Haber

Müctehid imamlar döneminde, âhâd haberlerle ilgili tartışmaların yaygınlaştığı görülür. Bu devir, itikadi tartışmaların hız kazandığı, mutezilî fikirlerin revaçta olduğu, vehim, şek, zan ve yakîn gibi aklî konuların İslam toplumunda yayıldığı bir dönemdir. Bunlardan dolayı devrin alimleri, meselelere ihtiyatla yaklaşmışlardır.

İslam hukukçuları genel olarak âhâd haberlerin delil olduğunu, kaynak değeri taşıdığını kabul etmişlerdir. Fakat onların birçok haberle amel etmedikleri de bir gerçektir. Alimlerin bu haberleri kabul ve red hususunda dayandıkları bir takım gerekçeleri vardır. Âhâd haberin kabulü ve onunla amel edilmesi konusunda, buldukları çevreye, sahip oldukları hukuk anlayışına göre bazı prensipler ortaya koymuşlardır. Râvîlerin çokluğu, rivayetine güvenilen kişilerin yanı sıra, güvenilmeyecek kişilerin de bulunması sebebiyle, âhâd haberleri kabulde bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Bunların bazısı râvî ile (bir kısmı râvînin rivayeti işittiği veya gördüğü andaki durumuna, bir kısmı bunu naklettiği sıradaki durumuna) bazısı da, rivayetin lafzı ve manasıyla ilgilidir. Bunlardan bizi ve konumuzu en fazla ilgilendiren râvînin rivayet esnasındaki durumuna ilişkin olan şartlar şunlardır:

1. Râvînin akıl-baliğ olması: Râvînin bülûğ çağına ulaşmış ve akli melekelerinin yerinde olması gerekir. Delinin ve çocuğun rivayeti kabul olunmaz. Râvînin işittiğini anlaması gerekir.
2. Râvînin Müslüman olması gerekir: Müslüman olmayanın Rasulullah'tan rivayetine güvenilerek dini hüküm verilmez.

3. Râvînin adil olması gerekir: Adalet, takva ve şahsiyet sahibi olma ile alakalıdır. Din ve dünya işlerinde istikamet üzere olma, büyük günahlardan kaçınma, fasık olmama, insanı küçük düşürücü hal ve durumlardan kaçınmakla kazanılır.
4. Râvînin zabt'a ehil olması gerekir: Rivayet edeceği hususu hakkıyla işitip, mana bakımından doğru kavramak ve rivayeti edene kadar hafızasında saklayabilme kabiliyetinde olmalıdır. Bazı alimlere göre, duyduğu haberi aldığı lafızlarla aktarmalı, hadisin manasına zarar getirecek ve onu değiştirecek her şeye çok dikkat etmelidir. Haberin sağlam olabilmesi için râvîde unutma ve yanılma gibi haller aşırı derecede olmamalıdır. Çünkü bu haller, rivayet malzemesini değişikliğe uğratan hallerdir (Şafii, 1997:206).

Mezhep imamları, haberle ilgili şu durumlarda âhâd haberin kabul edilmeyeceği görüşünde birleşirler:

- Akla aykırı olan âhâd haber kabul edilmez. Haber mümkün olmalıdır.
- Kitap ve mütevâtir sünnete aykırı olmamalıdır.
- İcma'ya muhalif olan âhâd haberde kabul edilemez (Koçkuzu, 1988:83-85, Ögüt, 2003: 45).

Mezhep imamları, râvî ve haberle ilgili bu belirtilen şartlarda genel olan ittifak halinde olmuşlardır. Bunların dışında kendi anlayışlarına göre şartlar ileri sürmüş, farklı metotlar benimsemişlerdir. İmamların ortaya koyduğu metotlara burada değineceğiz.

1.5.1. Hanefî Mezhebi ve Âhâd Haber

İmam Ebu Hanife'nin sünnet anlayışı konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmışsa da, onun hadis anlayışı ve uygulaması belli bir gelenek içerisinde nakledilmiştir. Ebu Hanife, âhâd haberlerin değerlendirilip, şartlara haiz olduğu takdirde, amel edilmesinin gerekliliğini ifade eden fakihlerin başında gelir. (Sadru'sh-Şerîa, 1957:II) O, bu haberlere delil olarak başvurmuş, ilmi çalışma ve içtihatlarında sahih bir hadise rastlamışsa, görüşlerini o malzemeye göre yeniden düzenlemiştir. Onun âhâd haberleri delil olarak kullandığını belirten örnekler, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in eserlerinde ortaya konulmuştur. Özellikle, Ebu Yusuf'un *Kitabü'l-Âsâr*'ında zikredilen örnekler, Ebu Hanife'nin kullandığı hadislerden seçilmiştir. İmam Muhammed ise, *el-Asl* adlı eserinde

âhâd haberlerin delil olduğunu sahabenin uygulamalarından, Hz. Peygamber'in onları takrir ve ikrarından, Irak fukahasının içtihatlarından örneklerle zikreder (Ebu Zehra, 1999:294).

Gerek Ebu Hanife ve arkadaşları, gerekse de sonradan gelen Hanefî fakihleri, rivayetin kabulü için – diğer fakih ve muhaddisler gibi – râvîde adalet ve zabtı şart koşarlar. Hanefîler, zabtın manasında daha titiz davranmışlardır. Zabıtın kamil olması için “râvînin metni, ibare ve lügat manasıyla bilmesi yanında, ilave olarak fikhî ve şeriat manasını da bilmesi gerekir” derler. Yani Hanefîler, zabıtın kamil olması için râvînin fikhîyle bilinen birisi olmasını ileri sürerler ve râvînin fakih olmasını tercih sebebi olarak kabul ederler (Ebu Zehra, 1999:256).

Hanefîler âhâd haberle amel için, yukarıda belirtilen ve genelde diğer imamların da ittifak ettiği şartların dışında, bazı prensipler ortaya koyarak değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Âhâd haberin kabulü için Hanefîlerin ortaya koyduğu şartları şöyle özetleyebiliriz:

1. Âhâd haber sık sık vakî olan ve her mükellefîn hükmünü bilme ihtiyacında olduğu olaylar(Umumu'l-Belva) hakkında olmamalıdır. Bununla genel olarak bütün toplumu ilgilendiren ve herkesin karşılaşabileceği, hükmünü bilmesi gereken olaylar kastedilir. Bu tür bir olayın tevatür veya şöhret yoluyla nakli için şartlar mevcuttur. Bu durumda böyle bir haber âhâd yoluyla gelmişse bu onun Hz. Peygambere aidiyetinin sağlam olmadığını gösterir, böyle bir haber reddedilir (Apaydın, 1992: 185).
2. Râvî rivayet ettiği habere aykırı hareket etmiş ve bu rivayete aykırı fetva vermiş olmamalıdır. Râvînin habere aykırı davranması haberin neshedildiğini veya râvînin bu haberle ameli başka bir delilden dolayı terk ettiğini ya da haberin rivayet edildiği şekildeki manasının kastedilmediğini gösterir. Bundan dolayı böyle bir haberle amel edilmez (Şa'ban, 1996: 82).
3. Râvî fakih değilse, hadis sabit şer'î esaslara aykırı olmamalıdır. Bu şartın öne sürülmesine gerekçe olarak alimler ‘mana ile rivayet’ usûlünü göstermişlerdir. Buna göre mana ile rivayette râvî fakih değilse haberden kastedilen mananın

farkına varamayabilir veya bazı durumları gözden kaçırabilir. Fakat râvî fakih olursa haberin lafızları değilse bile yerine kullanılan kelimelerin aynı manayı taşıyacağı râvînin Hz. Peygamberin sözünden kasdettiği manayı anlayacağı kabul edilir. Bundan dolayı, fakih olmayan râvîlerin rivayetleri sabit şer'î esaslara aykırı ise onlarla amel edilmez, sabit şer'î esaslara fikhın genel kurallarına göre hüküm verilir (Şa'ban, 1996: 83).

4. Âhâd haber, Kur'an ve maruf-meşhur sünnete aykırı olmamalıdır. Âhâd haberin Kitab'a arzı ve Kitab'a aykırı olanlarla amel edilmemesi yönünde sahabenin bazı uygulamaları bulunmakla birlikte bu anlayışı sistemleştiren ve bir prensip haline getiren Hanefî fakihleridir. Ebu Yusuf " Kur'an'ı ve ma'ruf sünneti kendine imam ve önder yap ve bu ikisine tâbi ol. Kur'an ve sünnette sana açık gelmeyen şeyleri de bunlara kıyas et" diyerek bu hususa işaret etmiştir. Daha sonraki usûlcüler bu prensibi değişik gerekçeler ve örneklerle teyit ederek açık bir şekilde ortaya koymuşlardır (Apaydın, 1992: 164). (Hanefîlerin âhâd haberin kabulü için ortaya koyduğu şartlar, ve bu şartlarla ilgili örnekler için bk. Apaydın, 1992: 161-192; Ünal, 2001: 133-172).

Ebu Hanife ve arkadaşlarının âhâd haberin kabulünde hangi şartları aradığı kendilerinden nakledilmiş değildir. Bu şartlar, onların amel ettiği veya terk ettiği haberler dikkate alınarak belirlenmiştir. Belirlenen şartlar, usûlcülere göre farklılıklar göstermektedir. Bazıları şartları çoğaltırken, bazıları da az sayıda şart ortaya koymuşlardır.

Muhammed Zahid el-Kevserî, Ebu Hanife'nin şartlarını oldukça fazlalaştıranlardandır.

El Kevserî'nin tesbit ettiği şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Eğer âhâd haber şeriatın kaynaklarından elde edilmiş usûllere muhalifse, o zaman muhalif olan haberi şâz kabul ederek daha kuvvetli delili tercih ederdi.
2. Âhâd haber şayet Kur'an'ın umûm ve zahirine aykırı ise kitaba uygun olarak muhalif haberi reddederdi.
3. Âhâd haber kavli veya fiilî meşhur bir sünnete muhalif olursa onunla amel etmezdi.

4. Âhâd haberin kendi değerinde başka bir habere muarız olması halinde râvînin fikhî gibi bazı unsurları göz önünde bulundurarak tercihte bulunurdu.
5. Râvînin, rivayet ettiği habere aykırı davranması halinde, o rivayeti terk ederdi.
6. Metinde veya senedinde noksanlık olan haberi ihtiyaten fazlalık olana tercih ederdi.
7. Umumi belva olan konudaki âhâd haberi terk ederdi.
8. Sahabe arasında itilafî bir hükümlerle ilgili hadisi, ihtilaf edenlerden birinin delil almayarak terk etmesi halinde o da terk ederdi.
9. Seleften birinin bir konudaki âhâd habere itirazda bulunması halinde o rivayeti terk ederdi.
10. İhtiyatlı davranarak hadler ve cezalar hakkında gelen muhtelif haberlerin en hafifini tercih ederdi.
11. Râvînin haberi duyduğu andan rivayet ettiği ana kadar, hiç değiştirmeden hafızasında tutmasını şart koşardı.
12. Râvînin rivayet ettiği haberi hatırlamadığı takdirde, yazıya güvenmesini yeterli görmezdi.
13. İtilafî bir meselede, iki taraftan hangisi için haber çoksa onu tercih ederdi.
14. Habetin sahabe ve Tabiîn arasında tevâtüren uygulana gelen amele muhalif olmamasına dikkat ederdi.
15. Râvîsi fakih olmayan âhâd haberlere ihtiyatlı yaklaşırdı.
16. Kıyasın teyit ettiği sabit bir hadise muarız olan haberle amel etmezdi (Ünal, 2001: 172).

Ebu Hanife'nin hadis anlayışı ve âhâd haberlerle ilgili görüşleri hakkında, olumsuz fikirlere sahip olanlar bulunmaktadır. Bazıları, Ebu Hanife'nin "hadis bilmediğini, hadisçiliğinin zayıf olduğunu" söylemişlerdir. Onun rivayet azlığının iki sebebi vardır. Birincisi; râvîde aranan şartlar konusundaki titizliği, ikincisi de; hadis rivayetini az yapan Selef-i Salihine uymasındadır (Ebu Zehra, 1999:297). Râvîde, zabtın kemal şartına çok dikkat ettiği için onun rivayeti az olmuştur.

Ebu Hanife'nin fikri hasımlarının ona yönelttiği itirazlar, en çok iki noktada toplanır:

1. Hafızasının bozuk oluşu.

2. Bazı sahih hadisleri bırakıp, kıyası tercih etmesi.

O, hadisleri mana olarak rivayet ettiğinden dolayı, hafızasının bozukluğu ile itham edilmiştir. Âhâd haberleri umum'ul-Belvâda delil olarak almaması, râvîleri değerlendirmede geçerli saydığı bazı metotlardan dolayı sahih kıyası tercih ettiği için, bazı sahih hadisleri reddetmekle itham edilmiştir. Ebu Hanife'nin yaşadığı devir ve çevrenin, hadis uydurma hareketinin en fazla yayıldığı, revaç bulduğu yer ve zaman olduğu dikkate alınır; onun haberleri ve âhâd haberleri değerlendirmede neden bu kadar titiz davrandığı daha iyi anlaşılacaktır.

Bütün bunlardan sonra, özetle söyleyebiliriz ki; Ebu Hanife, hadisleri ve özellikle âhâd haberleri delil olarak kullanmıştır. Onun hadis bilmediğini ve âhâd haberleri reddettiğini söylemek asılsızdır. Hadislerin toplanmaya başladığı ilk yarım asır içinde yaşadığı halde, kendisi geniş bir hadis birikimine sahip olmuştur. Âhâd haberleri delil olarak kullanmada titiz ve ihtiyatlı davranmış, kendine has bir metot ve düşünce tarzı geliştirmiştir. Geliştirdiği metotlara uygun olan âhâd haberleri kullanmada, tereddüt etmemiştir.

1.5.2. Maliki Mezhebi ve Âhâd Haber

Hicret diyarı, sünnet beldesi Medine'nin imamı olarak tanınan İmam Malik hem fakihliği, hem de muhaddisliği şahsında toplamıştır. “İmam Malik fakih değil, muhaddistir.” diyenler olduğu gibi, “O, hadisçi değil, rey taraftarıdır.” diyenler de olmuştur. Birçok hadisçinin en sahih isnad olarak kabul ettikleri rivayet zinciri, İmam Malik'ten geçmektedir. O, *el-Muvatta* ile ebedileşmiştir.

İmam Malik, âhâd haberler hakkında pek çok yönde müspet fikirlere sahiptir. Kendi metoduna uyan âhâd haberlerin bilgi ifade ettikleri görüşünde olan İmam Malik, belirlediği şartları taşıyan âhâd haberlerin kesin bilgi ifade ettiğini kabul eder (Ebu Zehra, 1985:294). İmam Malik, âhâd haberleri kayıtsız şartsız kabul etmemiştir. O, âhâd haberlerle amel etme hususunda imamların ittifak ettiği dört şartın dışında, iki şart daha ileri sürmüştür:

1. Âhâd haber Medinelilerin ameline aykırı olmamalıdır. İmam Malik'e ve Malikilere göre, 'Medinelilerin uygulaması Hz. Peygamber'den rivayet sayılır ve mütevâtir sünnet derecesindedir. Çünkü Medineliler, işlerini babalarından, babaları dedelerinden, dedeleri de Hz. Peygamber'den öğrenmişlerdir. Topluluğun topluluktan yaptığı rivayet elbette âhâd haberden üstündür.' Bu esasa göre İmam Malik "alıcı ve satıcı birbirlerinden ayrılmadıkları müddetçe muhayyerdirler"(Buharî, Büyü', 43), hadisini delil olarak kabul etmemiş ve bu konuda "bu hadis aramızda ma'ruf olmadığı gibi, kendisiyle de amel edilmemiştir" demiştir (Atar, 1992: 44).
2. Âhâd haber kesin olarak bilinen şer'î esaslara aykırı olmamalıdır. Eğer, âhâd haber naslara dayalı temel ilkelere aykırı ise onunla amel edilmez. Çünkü temel ilkeler kati, âhâd haber ise zannidir. Bu şarta uymadığından dolayı Malikiler, "Musarrat" hadisini delil olarak kabul etmemişlerdir. Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadis şöyledir: "Develerin ve koyunların memelerinde süt biriktirerek olduğundan fazla göstermeye çalışmayın. Birisi bu durumda bu hayvanı satın almış ve sütünü sağmışsa, iki şeyden birisini seçmekte muhayyerdir. Birincisi: bu haliyle razı olursa hayvanı kendi tutar. İkincisi: razı olmazsa hayvanı iade eder ve bir sa' hurma verir." (Müslim, Buyu', 11) Malikilere göre bu hadis, şu iki temel ve genel kurala aykırıdır:

"Menfaat, mükellefiyet ve hasar karşılığıdır (el-Harac-u bid-Daman)",

"Bir şeyi itlaf eden, itlaf olunan şey mislî ise onun mislini, kıyemî ise onun kıymetini tazmin etmekle mükelleftir" (Atar, 1992:44).

İmam Malik ortaya koyduğu bu şartlar sebebiyle bazen âhâd haberle amel etmemiştir. Muhammed Ebu Zehra, İmam Malik hakkında yazdığı eserinde, İmam Malik tarafından amel edilmeyen âhâd haberlerle ilgili örnekleri zikreder. Bunların bazılarını burada belirtelim.

"Köpeğin yaladığı kabın sadece yıkanmasının yeterli olacağı" ile ilgili haber,

"Üzerinde oruç borcu olarak ölen kimsenin, velisi orucunu tutar" haberi,

“Süt kardeşliği için beş veya on yudum emme” gibi belirli bir ölçü tayin eden haber,
“Ganimet paylaşımı yapılmadan önce, pişirilen koyun ve deve etlerine ait kapların
içindekilerin dökülmesini” belirten haber,
“Meclisleri ayrılmadan, akit yapan iki kişinin, hakları olması gereken akdi bozabilme
muhayyerliklerinin tespiti” ile ilgili haber,
“Musarrat hadisi” (Ebu Zehra, 1985:302).

İmam Malik birçok meselede âhâd haberlerle amel etmiştir. Sahabe ve Tabiîn’in uygulaması ile desteklenen âhâd haberlere büyük önem vermiştir. Medine halkının amelini ise, âhâd haberden kuvvetli görmüştür.

1.5.3. Şafii Mezhebi ve Âhâd Haber

İmam Şafii, İslam hukukunu esas itibarıyla dört ana kaynağa dayandırır. Bunlardan birincisi kitap ve sabit olan sünnet, ikincisi icma, üçüncüsü sahabein sözleri, dördüncüsü de kıyastır (Şener, 1985:287). Burada Şafii, kitap ve sünneti fikhın kaynağı olma bakımından aynı derecede kabul etmektedir. Ona göre, “Sünnet Hz. Peygamber’in kalbine ilham edilmiştir, ona uymak farzdır. Kur’an’da Bakara 2/129-151, Ali İmran-3/164, Nisa 4/113, Cuma 62/2, Ahzap 33/32 ayetlerinde geçen “hikmet” terimi sünnettir. Sünnet, ya Kur’an’ın mücmel hükümlerini açıklar, ya da Kur’an’da mevcut olmayan konularda bir kısım hükümleri içerir. Hz. Peygamber, kendisi hüküm koyarken Allah’tan aldığı yetkiyle hareket etmektedir (Şafii, 1997:12-13,61).

İmam Şafii hadisleri, haber-i âmme, haber-i hâssa, munkatî (mürsel) şeklinde ele almıştır. Onun haber-i hâssa dediği âhâd haberlerdir. Şafii, haber-i hâssa dediği âhâd haberi “Hz. Peygamber’e ulaşıncaya kadar bir kişinin bir kişiden naklettiği haber” olarak ifade eder (Şafii, 1309: 369; Şener, 1985: 288; Koçkuzu, 1988: 189).

İmam Şafii âhâd haberle amel etme konusunda, Ebu Hanife ve Malik gibi bazı şartlar öne sürmemiş, genel olarak senedi muttasıl (kesintisiz) olan âhâd haberlerle amel etmiştir. O, sadece âhâd haberin delil olabilmesi için onu rivayet eden râvîde bazı özellikler aramıştır. O özellikler şunlardır:

“ Râvî, dindarlığıyla bilinen birisi olmalıdır.

Râvî, doğru sözlü olmakla tanınan birisi olmalıdır.

Rivayet ettiği haberin manasını anlamış olmalıdır.

Rivayet ettiği hadisteki lafızlar arasında meydana gelecek ve manayı bozabilecek değişiklikleri bilmelidir.

Naklettiği hadisleri hafızasından rivayet etmeli, lafız olarak vermeli, mana olarak nakletmemelidir. Çünkü hadisin manasını değiştirecek lafzî değişiklikleri fark edemezse helali haram, haramı helal olarak tanıtabilir.

Yazıdan rivayette bulunuyorsa yazdığını ezberlemiş olmalıdır.

Hadisi rivayet ettiği kimseden bizzat işitmiş olmalıdır, irsal yapmamalıdır.

Rivayeti, hadis alimlerinin aynı konuda rivayet ettikleri başka hadislerle uyumlu olmalıdır” (Şafiî, 1309: 371; Ebu Zehra, 2000: 218).

İmam Şafiî, âhâd haberlerle ilgili meseleleri eserlerinde genişçe işlemiştir. *Er- Risale*'de bu konuya bir bölüm ayırmıştır. Orada, âhâd haberlerin delil olduğunu ispat etmek için delillerini sıralamış, ayet ve hadislerle fikirlerini desteklemiş, sahabe ve tabiînin uygulamalarından örnekler zikretmiştir (Şafiî'nin âhâd haberin huccet olduğuna dair delilleri için bk. Ebu Zehra, 2000:213,216; Şener, 1985; Şafiî, 1997:221-235).

İmam Şafiî, Hz. Ömer ve bazı sahabenin âhâd haberi terk etmesi veya destekleyici bir unsur aramalarının sebeplerini de araştırır. Onların bu davranışlarının sebeplerini; ihtiyaten daha kuvvetli bir delil bulmak, haberi nakleden râvîyi iyi tanımak, râvînin sözünün makbul olup olunmamasında tereddütlü olmaları şeklinde açıklar. Şafiî, âhâd haberi kabul etme hususunda sahabeye dair haberleri verdikten sonra, tabiîn ve tebe-i tabiîn'in da âhâd haberi kabul ettiklerine dair örnekler verir. Onların, âhâd haber olan bir konuda, kendi reylerini bıraktıklarını söyler ve İslam fukahasından âhâd haberi kabul etmeyenin olmadığını, alimlerin ittifak ettiklerini bildirir (Ebu Zehra, 2000:217).

İmam Şafiî, hadisin İslam hukukunda itiraz kabul etmez bir delil olduğunu savunmuş ve sünneti, fıkha kaynaklık etme açısından Kur'an'la aynı kefeye koymuştur. Bununla birlikte, ilmi hassa veya haberi hassa dediği âhâd haberleri, Kur'an ve haberi amme diye ifade ettiği, icmaen kabul olunan sünnetle aynı dereceye koymamıştır. Âhâd haberleri

bu ikisinden (Kur'an ve Haber-i Amme) sonra delil olarak almıştır. Çünkü her ikisinin de sübutu kat'îdir. Âhâd haber zannilik özelliği taşıyan bir delil olduğu için itikadî konularda huccet sayılmamış, amel konusunda kaynak olarak kabul edilmiştir. (Ebu Zehra, 2000:96-97) Şafii, sıhhatinden emin olduğu âhâd haberi daima kıyasa tercih etmiş, üstün tutmuştur (Şener, 1974:111).

1.5.4. Hanbeli Mezhebi ve Âhâd Haber

Ahmet b. Hanbel, İslam hukukunun en önemli kaynağı olarak, Kur'an'la birlikte sünneti de görmektedir. O, bir konuda nas bulunduğu kendisine yöneltilen her türlü muhalefete rağmen onunla gereği gibi amel ederdi. İbn. Hanbel'e göre Kur'an ancak sünnetle öğrenilebilir. Sünneti bir kenara bırakarak, dini öğrenmeye kalkanlar sapıtır, hüküm vermeye kalkan yanılır. O, *el-Müsned*'inde sîka ve dinde kendilerine güvenilecek zâtlardan doğruluk ve takvaları bilinen kimselerden rivayette bulunmuştur (Koçkuzu, 1988: 190).

İbn. Hanbel'in âhâd haberle amel konusundaki görüşü Şafii'nin görüşüne daha yakındır. O, Ebu Hanife ve Malik gibi bazı şartlar aramamış, hadisin senedinin sağlam olmasını yeterli görmüştür. Onun için haber âhâd yolla gelmiş olsa bile zannın üstündedir.

Âhâd haberlerin bilgi değerleri konusunda İbn. Hanbel'den nakledilen iki farklı rivayet vardır. Birincisi çoğunluğun görüşüne uygun olup, âhâd haberin kesin bilgi gerektirmeyeceği yönündedir. İkinci görüş ise karineli âhâd haberlerin kesin bilgi gerektirdiği yönündedir (Koçkuzu, 1988: 190; Apaydın, 1996: 357; Ebu Zehra, 1984: 222).

İbn. Hanbel'den nakledilen bir başka görüşe göre de âhâd haber doğruluğuna delalet eden herhangi bir karîne olmasa da kesin bilgi ifade eder (Öğüt, 2003: 28).

1.5.5. İbn Hazm ve Âhâd Haber

İbn Hazm ve Zahiriler, sünnetin en hararetli taraftarları olarak bilinirler. İbn Hazm, bir kişinin diğer birinden naklettiği âhâd haber adil kimselerin rivayetiyle, Hz. Peygamber'e kadar ulaşırsa, onunla amel etmek ve onu kabul etmek gerektiğini belirtir. Bu görüşüne

delil olarak diğler alimlerin de bir çoğunun delil getirdiği “Onların her kesimde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar” (Tevbe 9/122) ayetini delil getirirler. Burada Allah’ın her topluluğa, dinde derinleşme ve uyarmayı emrettiği taifenin uyarısını kabul etmeyi farz kıldığını, “Taife” kelimesinin Arapça’da grup manasına geldiği gibi, bir şahsı da ifade edebileceğini zikreder (Özşenel, 2002:121).

İbn Hazm’a göre, Hz. Peygamber’in etraftaki krallara elçiler göndererek, onları ve tebaalarını gönderdiği tek elçinin bildirdikleriyle sorumlu tutması; sahabeden bazılarını kadılık, valilik, tebliğ gibi görevlerle çeşitli bölgelere göndermesi ve oradaki halkı kendilerine gelen bu tek sahabenin bildirdikleriyle sorumlu tutması âhâd haberlerin delil olduğunun bir diğler delilidir (Özşenel, 2002:121). Ona göre, Hucurat suresinde (49/6) “Fasığın getirdiği haberin araştırılmasının” emredilmesi, adil kimselerin getirdiği haberlerin kabulünü gerektirmektedir. Bundan dolayı sika râvîler tarafından rivayet edilen her haberi kabul etmek, ona ikrar ve tasdik ederek inanmak ve onu din edinmek gerekir. Bu da gösteriyor ki İbn Hazm, âhâd haberleri hem itikadi, hem hukuki-ameli konularda dinin asıllarından biri olarak kabul etmektedir (Özşenel, 2002:122).

İbn Hazm’a göre, adil râvînin muttasıl bir isnadla Hz. Peygamber’e kadar ulaştırarak kendisi gibi güvenilir râvîlerden naklettiği haber, hem itikadi, hem de hukuki ameli konularda tevatür gibi kesin delil olarak kabul edilir. Bu konuda Kur’an, mütevâtir haber ve âhâd haber arasında hiçbir fark yoktur. Yalan, yanılma ve şüphe ihtimalinden dolayı âhâd haberleri delil kabul etmemek batıldır. Çünkü Hz. Peygamber’in sünnetinde yalan ve yanılma ihtimalinden söz edilemez. Sünnet de vahiy kapsamında olduğu için Allah’ın koruması altındadır. Bu koruma sika râvîlerden dini konularda yapılan rivayetleri de kapsamaktadır (Özşenel, 2002:123).

İbn Hazm âhâd haberlerin her konuda delil olduğunu izah ederken onu “Sünnetullah” kavramıyla özdeşleştirir. Ona göre, Hz. Peygamber’in, dinin ahkamı ile ilgili ümmetine bildirdiği, öğrettiği her şey sünnetullahtır. Allah, Kur’an’da sünnetullahta değişiklik olmadığını açıklamıştır. Öyleyse Allah’ın peygamberine din olarak sünnet kıldığı ve Peygamberin ümmetine sünnet yaptığı hususlarda bir değişikliğin olması düşünülemez.

Bu da dini konularda, sika râvîlerin naklettiği haberin ilim ifade ettiğini gösterir (Özşenel, 2002:123).

İbn Hazm'ın âhâd haberin ilim ifade etmesine dair ortaya koyduğu delillerden birisi de Hz. Peygamber'in tebliğ konusundaki korunmuşluğudur. Ona göre bu korunmuşluk, kıyamete kadar geçerlidir ve onun sünnetinde yalan, yanılma ve şüphe ihtimalini kaldırmaktadır (Özşenel, 2002:124).

Bütün bunlardan anlaşılmalıdır ki, İbn Hazm Allah'ın dininin Kur'an, mütevâtir haber ve âhâd haber ayrımı olmadan Hz. Peygamber'den sahih olarak nakledildiği görüşündedir. Allah onu, intikali sırasında yalan ve hata karışması ihtimalinden korumuştur.

BÖLÜM 2 : CESSÂS'IN ÂHÂD HABERE YAKLAŞIMI

2.1. Cessâs'ın Yaşadığı Asra Genel Bir Bakış

Cessâs, hicrî dördüncü asırda yaşamıştır. İçinde yaşadığı çevrenin siyasi, sosyal, fikrî durumunun her insana olduğu gibi Cessâs'a da önemli etkileri olmuştur.

İslam Tarihinde çok önemli bir yeri olan hicrî dördüncü asır, bir taraftan siyasi karışıklıklar ve mezhepler arası mücadelelerin yanında ilmi çalışmaların hız kazandığı, ilmi verimliliğin en üst seviyelere çıktığı bir devirdir. Bu asırda, büyük siyasi, sosyal karışıklıklara şahit olduğumuz gibi, İslami ilimlerin çoğunun sistemli, müstakil ilimler haline gelmeye başladığını görüyoruz.

Hicrî dördüncü asır, siyasi iktidarda Abbasi halifelerinin olduğu bir dönemdir. Bu asırda merkezi iktidar zayıflamış, halifelerin bir otoritesi kalmamıştır. Merkezi yönetimin zayıflığından dolayı, eyaletler daha bağımsız hareket etmeye, zamanla da halifelikten ayrılıp yeni devletler haline gelmeye başlamışlardır. Bazı eyalet valileri de, halifelerden daha kuvvetli oldukları halde onların manevi otoritelerini kabul edip, makamlarını onaylatıyor, halife adına hutbe okutuyorlardı. Halifeliğin sadece manevi yetkileri kalmıştı. Hilafet merkezindeki güç mücadelesi, hilafetin siyasi nüfuzunu iyice düşürmüştü. Merkezi otorite önce Türk komutanların, daha sonra da Büveyhoğulları'nın eline geçmişti. Onlar istediklerini halife yapıyor, istemediklerini indiriyorlardı. 524 yıllık Abbasi Halifeliği döneminde 37 halife hilafet makamına geçtiği halde, Cessâs'ın yaşadığı dönemde 7 halife görev yapmıştır (Yıldız, 1998:I).

Hicrî dördüncü asrın ortalarına gelindiğinde, Abbasilerin siyasî etkisi Mısır'dan batıya geçemiyordu. Bu durumda İslam coğrafyasında başta Bağdat'taki Abbasi halifesi olmak üzere, Mısır ve Kuzey Afrika'da Fatımî, Endülüs'te de Endülüs Emevî hilafeti ortaya çıkmıştır.

Hicrî dördüncü asır İslam ilimlerinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu asırda siyasi, sosyal, ekonomik alandaki dağınıklık ve çalkantılar ilmi gelişmeleri engelleyememiştir. İlim ve kültür alanındaki gelişmeler artarak devam etmiş, har alanda

büyük alimler yetişmiş, çok değerli eserler telif edilmiştir. İslam coğrafyasındaki siyasi bölünmüşlük memleketler arasındaki ilmi yolculukları durduramamıştır. İlim yolcuları, Maveraünnehir'den Endülüs'e kadar uzanan geniş topraklarda kolaylıkla dolaşabilmişlerdir (Güngör, 1989: 3-4).

2.2. Cessâs'ın Hayatı, İlmi, Şahsiyeti, Eserleri

2.2.1. Hayatı (305-370/917-981)

İran'ın eski yerleşim merkezlerinden Rey şehrinde (305/917) tarihinde doğmuş olup, asıl adı Ebu Bekir Ahmet b. Ali'dir. Doğduğu yere nispetle Râzî de denilir. Ancak Cessâs ismi ile meşhur olmuştur (Güngör, 1989:8-10; Neşemî, 1994: I, 7-8).

Yirmi yaşına kadar doğduğu şehir olan Rey'de yaşamıştır. 325 yılında ilim tahsili için Bağdat'a gelmiş, devrin en büyük Hanefî fakihî Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin talebesi olmuştur. Bundan sonraki hayatının tamamına yakını Bağdat'ta geçirmiştir. Bağdat'tan iki defa ayrıldığı rivayet edilir. Bunlardan birincisinde Bağdat'ta salgın bir hastalık çıkmasından dolayı Ahvaz'a gitmiş, sonra tekrar geri dönmüştür. İkincisinde de hocası Kerhî'yle istişareden sonra O'nun tavsiyesi üzerine Nisabur'a gitmiştir. O Nisabur'da iken hocası vefat etmiştir (340). Kerhî'nin ölümünden dört yıl sonra 344'te Bağdat'a dönerek hocasının yerine görev yapan Ebu Ali eş-Şâsi'den vazifeyi devralarak ders vermeye, talebe yetiştirmeye başlamıştır (Kuraşî, 1978 I, 223; Neşemi, 1994 I, 14; Güngör, 1993: VII, 427).

Cessâs'ın üzerinde etkisi olan en önemli hocası el- Kerhî'dir. El- Kerhî'den başka Süleyman b. Ahmet et-Taberânî, Abdülbaki b. Kâni, Ebu Ali el-Fârisî, Ebu Sehl ez-Zücacî, Gulam Muhammed Sa'leb, Da'lec b. Ahmed gibi devrin tanınmış alimlerinden dersler almıştır. Bağdat'ta ders vermeye başladıktan sonra O'ndan ders almak için değişik İslam beldelerinden talebeler gelmiş pek çok alim yetiştirmiştir. Ebu Bekir Muhammet b. Musa el-Harezmi, Ebu Abdullah Muhammed b. Yahya, el-Curcânî, Ebu Cafer b. Muhammed en-Nesefî, Ebu Hüseyin Ahmet ez-Za'ferânî, Muhammed b. Cafer el-Vasîfî, Ebu Cafer el-Üsterûşenî, Ebu'l-ferec Muhammed b. Omar yetiştirdiği talebelerden bazılarıdır(Kuraşî, 1978: I, 223; Güngör, 1993: VII, 427). Cessâs hicrî 370'te Bağdat'ta vefat etmiştir (Güngör, 1993: VII, 427; Neşemî, 1994: I, 10).

2.2.2. İlmî ve Şahsiyeti

Cessâs, İslam alimleri ve özellikle de Hanefî alimleri arasında önemli bir yere sahiptir. Yaşadığı dönemde Bağdat'ta Hanefîlerin reisi, rey ashabının imamı olarak anılmıştır. Sonraki devirlerde de O'nu ilmi üstünlüğü kabul edilmiş, kendisinden sonra gelen alimler üzerinde önemli etkisi olmuştur. Alimler, Cessâs'ın ilimdeki yerini göstermek için O'nu el-İmâm, el-Allâme, Müftî, Müctehid, Irak'ın alimi, Huccetu'l-İslam, Rey ashabının imamı gibi isimlerle zikretmişlerdir (Neşemî, 1994: I, 16).

Cessâs'ın hayatı, devrin önemli ilim merkezleri olan Rey, Bağdat, Ahvaz ve Nisabur'da geçmiştir. Özellikle zamanın siyasi ve ilmi merkezi Bağdat'ta, değişik sahalarda ileri gelen alimlerden dersler almış, onlardan istifade etmiştir. Onlardan aldığı bilgi ve tecrübeleri keskin zekası, sağlam hıfzı ve kuvvetli muhakemesi ile değerlendirip, yorumlayıp çok değerli eserler meydana getirmiştir (Kuraşî, 1978:I, 224).

Hanefî fakihlerini ilmi açıdan yedi tabakaya ayıran sınıflandırmada, Cessâs'a dördüncü tabaka olan "ashabü't-tahric" içerisinde yer verilmiştir. Bu husus alimler arasında tenkit edilmiş ve onun üçüncü tabakada (meselede müctehid), hatta ikinci tabakada (mezhepte müctehid) yer alması gerektiği ileri sürülmüştür (Ebu Zehra, 1973: 380; Karaman, 1975:134; Neşemî 1994: I, 19).

Cessâs, eserlerinde Hanefî mezhebinin görüşlerini savunmuştur. Eserlerinde hocalarından nakillerde bulunur. Bunlar arasında delillere dayalı tercihler yapmıştır. Yeni meseleler hakkında mezhebin usûlüne göre görüş belirtmiştir (Güngör, 1989:143-152).

O dönemde Ehli sünnet ve Mû'tezile belirgin çizgilerle ayrışmadığı için pek çok Hanefî usûlcüsü gibi Cessâs'ın da Mû'tezile'ye mensup olduğu iddia edilmiştir (Bedir, 2004: 31).

Cessâs, özel hayatında sadelikten ayrılmayan, her türlü günahlardan titizlikle sakınan, zühd ve takva sahibi bir şahsiyet olduğu belirtilir. Geçici dünya nimetlerine meyletmemekte O'nun halinin ruhbanları geçtiği söylenir. O devirde alimlerin

birçoğunun yarıştığı “başkadılık” makamını, kendisine ısrarla önerilmesine rağmen kabul etmediği zikredilir (Neşemî 1994: I,13).

Cessâs’ın devlet hizmetinden uzak durmasına sebep olarak, “emr-i bil-ma’ruf nehy-i ani’l-münker”i hakkıyla yapamama ve yöneticilerin zulüm ve haksızlıklarına ortak olmama endişesi gösterilmektedir. O, eserlerinde “emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münker” konusuna sık sık yer vererek devlet adamlarına karşı bu görevin ihmal edilmesinin Müslümanlar arasında açtığı yaralara dikkat çekmiştir. Emevî halifelerinin dinden sapmalar gösterdiklerini, iktidarlarının devamı için büyük zulüm ve haksızlıklar yaptıklarını belirterek özellikle Yezid, Velid, Abdümelik ve Hişam’ı eleştirir, Ömer b. Abdülaziz’i bunlardan ayrı tutar, Muaviye’ye de tepkisini belirtmeye çalışır (Güngör, 1989:26-27).

2.2.3. Eserleri

Cessâs, aldığı eğitim, ulaştığı yüksek ilmî seviye, geniş ufku ve bakış açısıyla önemli eserler meydana getirmiştir. Onun bazı eserleri tel’if olmakla birlikte, bir kısmı da mezhebin ileri gelen müctehidlerinin muhtasar eserlerinin şerhi şeklindedir. Cessâs’ın şu eserleri kaynaklarda zikredilir:

1. *Şerhu’l-Câmii’l-Kebîr Li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*
2. *Şerhu’l-Câmii’s-Sağîr Li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*
3. *Şerhu’l-Menâsik Li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*
4. *Şerhu Muhtasari’l-Fıkh Li’t-Tahavî*
5. *Şerhu Âsâri’t-Tahavî*
6. *Muhtasaru İhtilafî’l-Fukaha Li’t-Tahavî*
7. *Şerhu Edebi’l-Kâdî Li’l-Hassâf*
8. *Şerhu Muhtasaru’l-Kerhî*
9. *Şerhu Esmâi’l-Husnâ*
10. *Cevâbâtü’l-Mesâil*
11. *El-Fusûl fi’l-Usûl*
12. *Ahkâmü’l-Kur’ân*

2.2.4. *El-Fusûl fi'l-Usûl*

Cessâs'ın bu eserinin Hanefî mezhebinde elimizdeki ilk sistematik fıkıh usûlü eseri olduğu belirtilir(Bedir, 2004: 32). *El-Fusûl*, Hanefî geleneğinin usûl konularına dair ilk iki yüz yılı hakkında elimizdeki ilk ve en önemli kaynaktır (Bedir, 2004: 52).

El-Fusûl, Cessâs'ın en son eseri olan *Ahkâmü'l-Kuran*'dan önce telif ettiği son kitabıdır ve *Ahkâmü'l-Kuran*'a bir mukaddime olarak yazılmıştır. *Ahkâmü'l-Kuran*, *el-Fusûl*'ün bir uygulaması olup sık sık ona atıflar vardır. *Ahkâmü'l-Kuran*'da geçen usûl meseleleriyle ilgili tafsilatlı bilgi için *el-Fusûl*'e atıflar yapılmıştır. Ayrıca *el-Fusûl*'de birçok meseleye kısaca değinilmiş, tafsilat için önce yazılmış olan şerhlere havale edilmiştir. Cessâs'ın *el-Fusûl*'u tel'if vakti olarak hocası el-Kerhî'nin vefat tarihi olan hicrî 340'tan sonrası tahmin edilmektedir (Neşemî, 1994: I, 23).

El-Fusûl'ün günümüze kadar ulaşmış yazma nüshaları ve günümüzde yapılmış tahkikli baskıları vardır(bk. Aydın, 2000: 47-48). Elimize ulaşan nüshalardan birisi, diğerinden istinsah edildiği için günümüze tek nüsha olarak geldiği söylenen yazma nüshanın, baş tarafının eksik olduğu da belirtilmektedir (Bedir, 2004: 33,52).

El-Fusûl'ün iki tahkikli baskısı yapılmıştır. İlk tahkik Dr. Uceyl Casim en-Neşemî tarafından yapılmış ve 1994'te dört cilt haline Kuveyt'te basılmıştır. Diğer tahkik ise, Dr. Muhammed Tamir tarafından yapılmış, 2000 yılında Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye'de iki cilt halinde basılmıştır.

Bu çalışmada esas alınan baskı, Neşemî'nin tahkik ettiği, Kuveyt, 1994 baskısıdır.

10. yüzyılın ikinci yarısında tam olarak teşekkül etmiş bir usûl metni olan *el-Fusûl*'de bir usûl metninin konuları, kapsamı, tasnifi ve kavramlarının büyük ölçüde yerli yerinde kullanıldığı ve olgunlaştığı görülmektedir (Bedir, 2004: 53).

Hanefî mezhebinde sahasının ilk eseri olan bu eserde klasik bir fıkıh usûlü kitabında bulunması gereken bütün konuları içermesi, konuların son derece başarılı, kolay

anlaşılır bir şekilde kaleme alınmış olması, her konunun genişçe incelenmiş olması müellifin meselelere ne kadar hakim olduğunun göstergesidir. İlk Hanefî fıkıh usûlü kitabı olmasına rağmen, eserde konular uzunca incelenmiş, çeşitli görüşlere yer verilmiş, karşı görüşler cevaplandırılmaya çalışılmış, dolayısıyla da eserin hacmi oldukça genişlemiştir (Aydın, 2000: 48).

El-Fusûl'de konular bâb'lar halinde incelenmiştir. Her konu bir bâb başlığı altında işlenmiştir. Eser, toplam 105 bâb'dan oluşmaktadır (bk. Cessâs, 1994: IV, 402).

Cessâs, bir Hanefî fakihi olarak Ebu Hanife'nin yolundan gitmiştir. Konuları işlerken müracaat ettiği aslî kaynaklar Ebu Hanife'nin asıl kaynakları olan kitap, sünnet, icma ve kıyas'tır (Hamidullah, 1984:191).

Fıkıh, İslamiyet ile birlikte doğmuş, Fıkıh Usûlü de fıkıhla doğmuştur. Fakat tedvin edilmesi sonraki asırlarda olmuştur. Hanefî mezhebinde bu ilmin esaslarını ortaya koyan ve eseri bize kadar ulaşan ilk müellif Cessâs'tır. İlk Hanefî fıkıh teorisi eseri olmasına rağmen oldukça sistematik ve özellikle olağanüstü ayrıntılı bilgiler ihtiva etmesi açısından son derece önemlidir. Dahası Hanefî geleneğin Ebu Hanife zamanından 4/10. yüzyılın ortalarına kadar ulaşan yaklaşık iki yüz yıl boyunca ürettiği teorik birikimi ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan elimizdeki yegâne eser *el-Fusûl*'dür (Bedir, 2004: 127).

Cessâs'ın meseleleri izah ederken takip ettiği metot hakkında şunlar söylenebilir: 'Cessâs eserinde daha önce mevcut olan Fıkıh usûlü malzemesini toplamış, konularını tespit etmiş, böylece meseleleri ve konuları ortaya koymuştur. Bu konuları işlerken önce konuyu ve konunun adı olan kelimeyi, sözlük ve ıstılahî yönden açıklamıştır. Sonra o konuda gerek kendi mezhebi gerekse başka mezhep mensuplarına ait görüşleri sıralamış, her birinin fikrine delil olarak aldığı nassları vermiş, kendisinin veya mezhebinin görüşlerini ve dayandığı delilleri de belirterek her zaman kendi mezhebinin üstünlüğünü savunmuş, karşı görüşleri, takdirî sual ve cevaplarla reddetmeye çalışmıştır. Genellikle her konuyu aynı metotla işlemiştir (Aydın, 2000:50).

Cessâs, kendi zamanına kadar gelmiş olan usûl ve fûru'a dair meselelere vakıftır. Bundan dolayı bütün farklı görüşleri zikrederken kendi mezhebinin mensupları arasında var olan farklı görüşleri de belirtir. Ebu Hanife'nin icthadlarına bağlı olup, ondan bir görüş nakledilmediği zaman, diğer imamlardan nakledilen görüşlerin gerekçelerini zikrederek herhangi birisini tercih eder. Konuları işlerken bazen kendi görüşünü belirtir, bazen de mezhep mensuplarının kabul ettiği prensibe göre meselenin sahi olduğunu belirtir (Aydın, 2000:34).

Konuları işlerken bazen kendi görüşünü belirterek tercih yapar, bazen de mezhep mensuplarının kabul ettiği prensiplere göre meselenin sahi olduğunu belirtir.

Cessâs *el-Fusûl*'de hilâfiyâta geniş bir şekilde yer vererek farklı mezhep görüşlerinin günümüze kadar gelmesini sağlamıştır. Mevzuları incelerken esas hükmü belirttikten sonra konuyla ilgili “şöyle denilirse” şeklinde sorular sorar ve “denilir ki” şeklinde cevaplar vererek konuyla ilgili şüpheleri ortadan kaldırmaya çalışır. Bazen de asıl konunun dışına çıkarak ayet ve hadislerin uzunca tefsirine girdiği görülür. Asli delillerin yanında istihsana, şer'u men kablenâya ve müctehidin vasıflarına da yer vermiştir (Aydın, 2000: 35).

Özet olarak, Cessâs *el-Fusûl*'de işlediği konu ile ilgili bütün görüşleri belirtir. Bu değişik görüşlerle ilgili olarak önce ayetleri, sonra hadisleri, icma ve kıyası, daha sonra da akli delilleri zikreder. Yani deliller arasındaki tertibe riayet eder. Kendi mezhebine ait görüşlerin isabetli olduğunu ispatlamaya çalışır. Tercih ettiği görüşe ters düşer gibi görünen hususları, soru-cevap haline getirerek ortadan kaldırır. Konuyla ilgili asıl kanaatini özet olarak verir (Aydın, 2000:36).

Cessâs'ın *el-Fusûl*'u, o devrin fıkıh usûlü malzemesinin bir toplamıdır. Bu eser, O'nun yaptığı ilmi seyahatler, hocalarından aldığı dersler ve kendinden önceki eserlere yapmış olduğu şerhlerden meydana gelen ilmi birikimin meyvesidir, özetidir. Cessâs en çok da, son derece karizmatik ve etkili hocası Ebu'l-Hasan el-Kerhî'nin (ö.340/951) etrafında oluşan zengin bilimsel birikimi yansıtmaktadır. Yani O'nun söylemi, bireyselci bir

söylem değildir. O, bir geleneğin sözcülüğünü yapmakta ve bu geleneğin ortak doktrinlerini sunmaktadır (Bedir, 2004: 128).

Cessâs'ın, *el-Fusûl*'de görüşlerini aktardığı bir başka isim de İsa b. Ebân'dır (ö.221/836). Cessâs, Hanefî sünnet teorisinin kurucusu olarak kabul edilebilen İsa b. Ebân'ın fikirlerini, bugün elimizde olmaya kitaplarından özetleyerek bize aktarmıştır(Bedir, 2004: 53). Ayrıca İsa b. Ebân ile Cessâs arasında geçen yaklaşık 150 yıllık dönemde fıkıh usûlü teorisine ilişkin günümüze ulaşan tek yazılı metin *el-Fusûl*'dür (Bedir, 2004:128)

Cessâs, *el-Fusûl* ile sonraki devirleri etkilemiş, fıkıh usûlü ilminin olgunlaşması ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca esâs, fakihliğinin yanında güçlü bir müfessir ve muhaddistir. Ehli rey ile ehli hadisi birbirine yaklaştırmak için çalışmıştır. *el-Fusûl* bu yolda atılmış çok önemli bir adımdır (Hamidullah, 1984: 22-65).

2.3. Cessâs ve Âhâd Haber

Cessâs'ın âhâd haberle ilgili görüşlerine geçmeden önce O'nun haber tasnifine bir bakmak gerekir. Cessâs, haber anlayışını Hanefî haber teorisinin oluşumunda büyük etkisi olan İsa b. Ebân'ın görüşlerinin ışığında inşa etmiştir (İsa b. Ebân'ın haber anlayışı için bk. Bedir, 2004: 95-105). Cessâs, İsa b. Ebân'ın haber düşüncesini geliştirerek daha teknik bir temele oturtmaya çalışmıştır.

Cessâs, haberleri mütevâtir olanlar ve mütevâtir olmayanlar şeklinde iki kısma ayırır (Bedir,2004: 130).

Cessâs, mütevâtir haberi şöyle tarif eder: “Mütevâtir, sayıca çok oldukları için bir araya gelip aslı olmayan bir haber uydurmak üzere anlaşmaları ya da komplo kurmaları normalde imkansız olan türden toplulukların verdiği haberdir.” (Bedir, 2004: 131). Mütevâtir haber aktarıldığında zorunlu olarak doğru olduğu anlaşılır.

Mütevâtir olmayan haber ise, bir kişi ya da anlaşarak haber uydurmaları mümkün olan bir topluluğun haberidir (Bedir, 2004:131).

Cessâs'a göre mütevâtir habere örnek olarak Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indiği bilgisi, Hz. Muhammed'in bir din tebliğ ettiği, bu dinin namaz, oruç, zekat, hac gibi temel kurallarının olduğu vs. gibi haberler gösterilir (Bedir, 2004:132).

Cessâs mütevâtir haberi iki kısma ayırır. Yukarıda bahsedilen zorunlu bilgi doğuran haber, mütevâtir haberin birinci kısmını oluşturur. Mütevâtirin ikinci kısmı ise zorunlu değil de istidlâlî / iktisâbî (yani belirli bir düşünme ve tefekkür süreci gerektiren) bir yolla kesin bilgi öğretir. Mütevâtirin ikinci kısmı, Müslüman toplumun üzerinde ittifak sağlayamadığı, toplumun bütünü tarafından aktarılmayan bilgilerdir. Toplumun tamamı tarafından aktarılmadığı için bu kesinlik ifade etmez. Fakat bu bilgiler yalan uydurmak için bir araya gelip komplo kurmaları mümkün olmayan bir topluluk tarafından nakledildiği için mütevâtir sayılır (Bedir, 2004: 133)

Özetle, Cessâs'ın mütevâtir tanımı yalan uydurmaları imkan dahilinde olmayan bir topluluğun naklettiği bilgiler şeklindedir ve bu haberler doğruluk açısından kesin bilgi üretirler, ancak ikincisi ilk Müslüman toplum içinde bazı itiraz seslerine konu olduğundan zorunlu değil istidlâlî bilgi üretir (Bedir, 2004: 134).

Cessâs, *el-Fusûl* adlı eserinde âhâd haber konusuna müstakil bir bölüm ayırmıştır. Oldukça uzun sayılabilecek olan bu bölümde âhâd haberle ilgili meselelere genişçe yer vermiştir. Konuyu şu başlıklar altında incelemiştir: Âhâd haberin değeri ve onunla ilgili hükümler (Cessâs, 1994: III, 63), dinle ilgili işlerde âhâd haberin kabulü (Cessâs, 1994: III, 75), âhâd haberi kabul etme şartları (Cessâs, 1994: III, 113), âhâd haberlerin râvîlerinin durumlarının değerlendirilmesi (Cessâs, 1994: III, 127).

Şimdi Cessâs'ın âhâd haberle ilgili bu başlıklar altında zikrettiklerine bakabiliriz.

2.3.1. Âhâd Haberinin Değeri ve Onunla İlgili Hükümler

Hükümlerle İlgili Âhâd Haberler :

Cessâs bu bölümde âhâd haberlerin bilgi ve amel yönünden değeri üzerinde durmuştur. O'na göre Hz. Peygamberden sahih bir yolla gelmiş olan bilginin bağlayıcılığı konusunda tereddüt yoktur. Bilginin sıhhati kesin ise bağlayıcılığı da kesindir, yani o ilim (kesin bilgi) ifade eder, dolayısıyla bir haber mütevâtir ise bunun ürettiği kural da kesin bağlayıcıdır. Mütevâtir olmayan haber (âhâd haber) kesin bilgi taşımadığı için, ilim (kesin bilgi) ifade etmez fakat ameli gerekli kılar, fıkhıta kullanılabilir (Bedir, 2004: 135). Cessâs'ın islamın temel kurallarının (inanç ve ibadet esaslarının) ancak mütevâtirle sabit olduğuna inandığı, buna karşılık esasa ilişkin olmayan kuralların tespitinde âhâd haberlerin bağlayıcı olduğuna inandığı anlaşılmaktadır. Böylece Cessâs, âhâd haberlerin otorite değerlerini kabul etmiş, fakat onların otoritesini islamî ana ilkelerin ispatında değil de ayrıntıda işlevsel kılmıştır (Bedir, 2004: 136-137).

Cessâs, âhâd haber konusuna yer verdiği ilk bölüme öncelikle âhâd haberleri tasnif ederek başlar. O, âhâd haberleri ikiye ayırır:

1. Haberinin, sıhhatine delalet eden bir delille sabit olduğu için kesin bir ilim ifade eden âhâd haberler.
2. Haberi nakledenin doğruluğu ile ilgili ilim ifade etmeyen âhâd haberler.

Dolayısıyla Cessâs'a göre âhâd haber; bilgi ifade edenler ve bilgi ifade etmeyenler olmak üzere iki kısımdır.

Cessâs, bilgi ifade eden âhâd haberleri şöyle sıralar:

- a. Adil râvîlerin getirdiği haberler.
- b. Adaleti ile bilinen iki şahidin şart koşulduğu haberler.
- c. Belli bir sayının ve adaletin şart koşulmadığı haberler (Cessâs, 1994: III, 63).

Cessâs, bunları zikrettikten sonra, haberinin sıhhatine delalet eden bir delille sabit olduğu için bilgi ifade eden âhâd haberler üzerinde durur. O, delilli gelmesinden dolayı bilgi

ifade eden haberleri belli kısımlara tabi tutarak inceler. Şimdi Cessâs'ın bu değerlendirmelerine sınıflandırarak bakalım:

Birincisi; Hz. Peygamber'in "Peygamberliğinin gerçekliği ve kendisine indirilen vahiyle ilgili olarak" verdiği haberler. Cessâs, bu haberlere doğru şahitler ve mucizelerin şahitlik ettiğini belirtir. Bunların bizim için bilgi ifade etmesinin Hz. Peygamber'in haber vermesiyle vacip olduğunu zikreder (Cessâs, 1994: III, 64).

İkincisi; Hz. Peygamber'in doğruladığı ve tasdik ettiği kişinin verdiği haber. Hz. Peygamber'in onu tasdik etmesi, bu haberi O'nun vermesi gibidir (Cessâs, 1994: III, 64).

Cessâs, Hz. Peygamber'in doğruladığı ve tasdik ettiği kimselerin verdiği haberle ilgili olarak, O'nun tasdikinden dolayı söz konusu haberlerin bilgi ifade ettiğini ve bizi bağladığını zikreder ve şu rivayeti örnek verir:

"Sad b. Ebi Vakkas Cuma namazından çıkan bir adama "Senin cuman sahih değildir" deyince adam durumu Hz. Peygamber'e aktarır. Bunun üzerine Peygamberimiz Sad'a neden böyle söylediğini sorunca Sad: "Ey Allah'ın Rasulü, sen hutbe okurken bu adam konuşuyordu." der. Rasulullah da "Sad doğru söyledi" buyurmuştur.

Bu ve bunun gibi Hz. Peygamber tarafından doğrulanan râvîlerin haberleri ilme'l-yakîn derecesine çıkmış olur, kesin bilgi ve amel gerektirir (Cessâs, 1994: III, 66).

Üçüncüsü; Kur'an'ın haber vereni doğruladığı ve Müslümanların doğru olduğuna icma ettiği kimselerin verdiği haberler.

Cessâs, Kur'an'ın haber vereni doğruladığı, rivayetlere örnek olarak şu haberi nakleder. "Beni Mustalike gazvesinde Zeyd b. Erkam Hz. Peygamber'e Abdullah b. Selül'ün "Medine'ye döndüğümüzde güçlülerin zayıfları oradan çıkaracağını" söyleyerek fitne çıkardığını haber verir. Abdullah b. Selül böyle bir şey söylemediğine dair yemin edince, Zeyd'i doğrulayan Münafikûn suresi sekizinci ayet nazil oldu. Hz. Peygamber de Zeyd'e "Allah seni doğruladı." dedi." (Cessâs, 1994: III, 67).

Dördüncüsü de; bir topluluğun önünde herhangi bir konuda meydana gelen olay hakkında bir kişinin verdiği haber. Bir topluluğun bildiği, gördüğü bir olayı, bir kimse haber verdiği zaman, o topluluk bu haberi yalanlamazlarsa, haberi verenin sadık olduğu anlaşılır (Cessâs, 1994: III, 67).

Cessâs, bir kimsenin rivayet ettiği halde orada bulunan veya durumu bilen bir topluluğun yalanlamadığı, haberle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: “Bir kimsenin verdiği haberi, topluluk yalanlamazsa bu durum haberin sıhhatine delildir. Çünkü o kimse yalan söylüyorsa, o topluluğun ona müdahale etmesi mümkündür. Topluluğun yalan bir haberi inkar etmemesi, o asılsız haberi onaylamaları anlamına gelir. Topluluk, doğaları gereği, yalan haberi inkar eder. Bu konuda topluluktan bir itiraz olmaması, bu haberi kendilerinin de onayladığı anlamına gelir. Aynı şekilde, topluluğun büyük ve önemli olayları haber vermemeleri mümkün değildir. Çünkü Allah, onların doğalarına bu haberleri verme konusunda bir sevgi/ilgi koymuş ve onların nefislerine bu haberleri verme ve yayma güdüsünü yerleştirmiştir.” (Cessâs, 1994: III, 64-65). Bu tür haberlere örnek olarak Cessâs, halifelerin ölmesi ve öldürülmesi, yerine yenilerinin geçmesi gibi kimseye gizli kalmayan haberleri zikreder. Buradan hareketle de “Rafiziler” diye nitelediği Şia’nın görüşlerine karşı çıkarak bu konuyu şöyle açıklar:

“İmametın vasiyeti konusunda herhangi bir nassın varlığını iddia eden görüşün yanlışlığı ortadadır. Çünkü Hz. Peygamber’in arkasında bir halife tavsiye etmesi, ümmetin din ve dünya hayatıyla ilgili çok önemli bir olaydır. Bu yüzden âhâd haberin kabul şartı ümmetin genelini ilgilendiren bir konuda olmamasıdır. Çünkü genelın ihtiyacı ile ilgili bir konuyu Hz. Peygamber’in ümmetin geneline veya bir kısmına açmaması mümkün değildir. Peygamberimiz bu konuyu onlara açmışsa, sahabenin bunu gizlemesi, aktarmaması da imkansızdır.” (Cessâs, 1994: III, 66-67).

Cessâs, bir kimsenin rivayet ettiği, topluluğunda yalanlamayarak onayladığı haberleri “icmanın desteklediği âhâd haberler” olarak zikreder ve bu âhâd haberlerin icmanın desteğiyle derecesinin kuvvetlendiğini, bundan dolayı da bilgi ve amel gerektirdiğini söyler (Cessâs, 1994: III, 67).

Ebu Bekir el-Cessâs, selef ve halefin bu rivayetlerle amel ettiğini, bu yolla gelen haberlerin gerektirdiğini yapmayan topluluğun şâz kabul edildiğini, kendilerine icmanın oluşumunda itibar edilmediğini belirtir (Cessâs, 1994: III, 68).

Buraya kadar zikredilenlerden anlaşıldığı üzere Cessâs, karineli (delilli, destekli) âhâd haberler de denilen, sıhhatine delalet eden bir delille gelen âhâd haberlerin bilgi ve amel gerektirdiği kanaatindedir. Bu haberlerin gerektirdiği bilgi, zannî bilginin üstündedir, zarurî-kesin bilgi olmasa da istidlâlî bilgidir.

Uygulama ile ilgili âhâd haberler

Cessâs'a göre âhâd haberler, hükümlerle ilgili olup olmaması bakımından ikiye ayrılır:

1. Hükümlerle ilgili âhâd haberler.
2. Hükümlerle ilgili olmayan âhâd haberler

Hükümlerle ilgili olan âhâd haberler de ikiye ayrılır:

- a. Bilgi ve amel gerektiren âhâd haberler.
- b. Bilgi gerektirmeyip, ameli gerektiren âhâd haberler (Cessâs, 1994: III, 69).

Cessâs, bilgi ifade etmeyip, ameli gerektiren âhâd haberleri üç kısımda değerlendirir:

1. Şahitlik ile ilgili haberler.
2. Geçmiş milletlerin nitelikleriyle ilgili haberler.
3. Muamelât konularıyla ilgili haberler (Cessâs, 1994: III, 69).

Cessâs, şahitlik konularıyla ilgili haberlerin üç konumu olduğunu zikreder:

- a. Şüphenin düşürdüğü had ve kısas gibi cezalar konusundaki şahitlikler. Bu konularda zinada dört erkek şahit, diğer hadlerde iki erkek şahit şartı vardır. Bu alanlarda kadınların şahitliğine itibar edilmez.
- b. Kul haklarıyla ilgili şüphenin etkilemediği alanlardaki şahitlikler. Şevval ve Zilhicce hilalinin sübutu ile ilgili şahitlik. Şayet gökyüzü bulutlu ise bir erkek ve iki kadından daha az kişiden şahitlik kabul olmaz.
- c. Doğum ve erkeklerin bilemeyecekleri konularda bir kadının şahitliği kabul edilir (Cessâs, 1994: III, 69).

Cessâs, şahitlerin konumu ile ilgili olarak iki husus üzerinde durur:

Birinci husus; şahitlik yaparken, yani haberi verirken, “şahit oldum” sözü ile eda edilmesi ve “haber veriyorum, bildiriyorum” gibi sözcükleri kullanmaması gerekir.

İkinci husus; şahitlerin sahip olması gereken vasıflardır. Bu vasıflar ise şunlardır: Âkil, baliğ, hür, Müslüman, adil, kazf cezası (iftiradan dolayı had cezası) yememiş, sağlam görüşlü, kendisini tehdit edene ve eziyet verene karşı koyabilecek bir kimse olmalıdır (Cessâs, 1994: III, 70).

Cessâs, Hz. Peygamber’den gelen hediye, alış-verişte vekil tutma, satın almada başka sahibin ortaya çıkması gibi muamelât konularındaki haberlerde, râvînin Müslüman, kafir, köle, çocuk, adil, fâsık olmasında fark görmez. Sadece haberi verenin yalancılığı hususunda zannı galip oluşmamasını şart koşar (Cessâs, 1994: III, 71).

Cessâs, muamelâtla ilgili konularda âhâd haberle amel edilmesine delil olarak Nur Suresinin 27-28. ayetlerini gösterir. Sahabenin âhâd haberle içkinin haramlığını kabulünü ve onların bazı konularda Hz. Peygamber’in hanımlarına sorarak amel etmelerini de zikreder (Cessâs, 1994: III, 71).

2.3.2. Dini Alanlarda Âhâd Haberinin Kabulü

Cessâs, bu bölümün başında kişilere ait özel işlerde âhâd haberin ister tek kişiden, ister daha fazla kişiden gelsin kesin bilgi ifade etmediğini, ancak dine ait işlerde ifade ettiği bilginin amelî değerini tespit etmeye çalışacağını söyler.

Bunun arkasından, tek kişiden gelen haberin kabul edilmeyeceğini söyleyenlerden söz edeceğini, sonra da âhâd haberlerin ayrıntılarına temas ederek, şartlarından bahsedeceğini söyler (Cessâs, 1994: III, 75).

Cessâs bu bölümde âhâd haberlerin kabul edilmesi ile ilgili tartışmaları genişçe nakletmiş ve değerlendirmiştir. Hanefî fakihlerinin konuyla ilgili getirdikleri delilleri

tartışmış, onlardan bazılarını zayıf bulduğunu belirtmiştir. Hocalarının, kendisinin de katıldığı görüşlerini açıklamış, onlara yapılan itirazlara da yer vererek kendi görüşlerini savunmuştur. Karşı görüşleri akli ve nakli delillerle cevaplamaya çalışmıştır. Âhâd haberleri kabul etmeyenlerin delillerini de zikretmiş, kendi açıklamalarıyla onların delil olamayacaklarını açıklamıştır. Ayrıca âhâd haberin kabulü için ortaya konulan bazı delillerin de zayıf ve geçersiz olduğunu söylemiştir. Konuyla ilgili kendisinin delillerini uzun uzadıya açıklamıştır. Hocalarının ve kendisinin görüşlerine yapılan itirazları da “şöyle denilirse” şeklinde belirterek, “denilir ki veya deriz ki” diyerek itirazlara cevap vermiştir.

Şimdi bu hususları örneklerle biraz daha netleştirmeye çalışalım:

Cessâs, bu konuda İsa b. Ebân’ın yeterli delilleri zikrettiğini belirtir. O’nun Kur’an’dan getirdiği şu iki ayeti zikreder: “Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz.’ diyerek söz almıştı.” (Ali İmran,3/187) “İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara açıkça gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenlere hem Allah hem de bütün lanet ediciler lanet eder.” (Bakara, 2/159).

Cessâs, bu ayetlerin delilliğinin açık olduğunu, Allah’ın bu ayetleri açıklamayı emrettiğini, gizlemeyi yasakladığını, bu beyanlarla amel edip hüküm vermenin vacip olduğunu belirtir. “Şöyle denilirse; bu hükümlerin bildirilmeleri ve bu bildirme ile hükümlerin uygulanması insanlar arasında yaygındır. Yani bunun âhâd haberle alakası yoktur.” şeklindeki bir itiraza şöyle cevap verir: “Bu emirleri açıklamakla mükellef kılmanlar, tevatür derecesinde de olabilir, bir azınlık grubu da kapsar, tek kişiyi de içine alır. Çünkü emirleri gizlememekle ilgili kesin bir emir var. Bu emir, emri duyan tek kişiyi de kapsar. Onun yaptığı açıklama ile de amel olunur.” (Cessâs, 1994: III, 75).

Cessâs, âhâd haberin kabul edilmesi ve onunla amel edilmesi gerektiğine delil olarak şu ayeti de zikreder: “Müminlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup, dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi sahibi olmak ve kavimleri (savaştan) döndükleri zaman onları uyarmak için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.” (Tevbe, 9/122)

Cessâs, ayette geçen grubun (taife'nin) topluluk anlamına geldiği gibi, tek bir kişi anlamına da geleceğini söyler. Tek kişinin taife anlamına geleceğine dair Kur'an'dan ve selefın sözlerinden deliller getirir. "Müminlerden bir grup, onlara uygulanan cezaya şahitlik etsin." (Nur, 242) ayetinin tefsirinde "bir grubun" en azından bir kişi olacağı selef tarafından zikredilir. Eğer taife-grup, bir kişi anlamında kullanılsaydı selef bir kişi olarak yorumlamazdı." şeklinde açıklama yapar (Cessâs, 1994: III, 95).

Yine Cessâs, taife'nin tek kişi anlamında kullanıldığına delil olarak "Müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin." (Hucurat, 49/9) buyurulduğunu, arkasından da "Kardeşlerinizin arasını düzeltin" denildiğini belirtir ve bunlardan, burada taifeden kastedilen anlamın "tek kişi" olduğunu çıkarır (Cessâs, 1994: III, 95). Cessâs, ayetin (Tevbe, 9/122) sonunda geçen "sakınsınlar" sözünden hareketle, "tek kişi anlamına da gelen taifenin yaptığı uyarılara, verdiği haberlere uymanın o toplum için bağlayıcı olduğunu, yani tek kişinin getirdiği haberle amel etmek gerektiğini" öne sürer (Cessâs, 1994: III, 76).

Görüldüğü gibi Cessâs, kendi görüşüne delil olarak getirdiği ayetleri ayrıntılarıyla açıklar ve kendi yorumunu kuvvetlendirmek için başka ayetlerden ve selefın görüşlerinden faydalanır.

Cessâs, bazı kimselerin âhâd haberin kabulüne delil olarak zikrettikleri, fakat kendisinin katılmadığı ayetleri de nakleder. Bunlar şu ayetlerdir: "Mümin olan yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar." (Secde, 32/18), "Müslümanları günahkarlar gibi tutar mıyız hiç?" (Kalem, 68/35), "Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın" (Hucurat, 49/6). "Hayat verecek şeylere sizi çağırıldığı zaman Allah ve Rasulünün çağrısına uyun." (Enfal, 8/24).

Cessâs, bu ayetlerin âhâd haberlerin kabulünde delil olmayacağı kanaatindedir (Cessâs, 1994: III, 79,80).

Cessâs, âhâd haberlerin kabulü ile ilgili rivayetleri de nakleder. Naklettiği rivayetleri de aynen ayetlerde yaptığı gibi değerlendirmeye tabi tutar. İtirazları dile getirip onlara cevap verir. Bu konuda onun zikrettiği bazı rivayetleri aktarabiliriz:

“Hz. Peygamber, Allah, benden bir şey duyup da onu koruyan, sonrada onu başkalarına aktaranın yüzünü ağartsın. Nice, fıkın kendisine aktarıldığı kimse vardır ki, onu aktarandan daha iyi anlar.” buyurmuştur.

“Hz. Peygamber’in veda haccında “Burada söylediklerimi duyanlar, duymayanlara aktarsınlar. Olur ki bunları duyan daha iyi anlar.” buyurmuştur.

“Hz. Peygamber teşrik günlerinde; “Bugün yeme içme günüdür.” şeklinde çağrı yapılmasını emretmiştir.”

“Hz. Peygamber, Ramazan hilalinin görünmesi konusunda bir arabînin haberini kabul etmiştir.”

“Hz. Peygamber’in, çevredeki krallara gönderdiği elçiler.”

“Hz. Peygamber’in atadığı valiler.” (Cessâs, 1994: III, 81-83).

Cessâs bu rivayetleri ve naklettiği başka delilleri ayrı-ayrı, sorulu cevaplı olarak inceler, kendi görüşünü ortaya koyar. Cessâs’ın bu rivayetleri açıklamasına örnek olarak bunlardan bir tanesini belirtelim: Hz. Peygamber’in görevlendirdiği valilerle ilgili şu açıklamayı yapar: “Hz. Peygamber bazı yerlere valiler göndermiştir. Onlara, oraların halkına İslamı öğretme, kendi emirlerini onlara aktarma, orada dini hükümleri uygulama görevi vermiştir. Oraların halkı da, o valilerin getirdikleri emirleri ve haberleri kabul etmekle yükümlü tutulmuştur. Bu da âhâd haberle amel konusunda delildir.

Şöyle denilirse: “Nasıl ki günümüzde bir şehre bir valinin atanması tevatürle biliniyorsa, bu valilerin görevlendirilmesiyle ilgili haberler tevatür derecesine ulaşmıştır. Bu konuya delil olmaz.”

Deriz ki; “Evet, valilerin atanması ile ilgili haberler tevatürdür. Fakat valilerin o beldelerin halkına götürdüğü emir ve haberler tevatürle değildir. Valilerin o bölgelerde uygulayacakları hükümler konusunda tevatür söz konusu olsaydı bu günümüze ulaşırđı. Biz onlara, Hz. Peygamber’in bazı şer’î hükümleri verdiğini ve onları gönderildikleri bölgenin insanlarına aktarmakla görevlendirdiğini biliyoruz. Onlara giden hüküm ve haberler âhâd yolladır. Yöneticiler gittikleri yerlerde hem yönetimle ilgili hükümleri uyguluyorlar, hem de oradaki insanları İslam’a çağırıyorlar, dini hükümleri onlara öğretiyorlardı. Bu da âhâd haberlerin kabulüne delildir.” (Cessâs, 1994: III, 83).

Cessâs, dini konularda âhâd haberlerin kabulü hususunda birinci kuşağın (sahabenin), onlardan sonra gelenlerin (tabiîn) ve onlara tabi olanların (etba’ut-tabiîn) arasında ihtilaf olmadığını, bu konuda icma olduğunu ifade eder (Cessâs, 1994: III, 85).

Cessâs, âhâd haberle amele dair uygulamaların sahabe arasında mütevâtir derecesine ulaşacak kadar çok olduğunu söyler. Bununla ilgili İsa b. Ebân’ın zikrettiği bazı örnekleri nakleder. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Hz. Ali’nin bir hadis duyduğunda, hadisi aktarana yemin ettirmesi.
- Hz. Ebubekir’in “Hz. Peygamber’in nineye mirastan altıda bir hisse verdiği” konusunda Muhammed b. Mesleme’nin şahitliğini kabul etmesi.
- Hz. Ömer’in “Mecusilerden cizye alma” konusunda Abdurrahman b. Avf’ın Hz. Peygamber’den şahitliğini kabul etmesi.
- Hz. Ömer’in “Kadının kocasının diyetinden miras payı alması” konusunda Dahhak b. Süfyan’ın Hz. Peygamber’den şahitliğini kabul etmesi.
- Hanımların özel halleriyle ilgili durumları, sahabenin O’nun eşlerine danışıp, gelen cevapla amel etmeleri (Cessâs, 1994: III, 84).

Cessâs, “Kur’an ve sünnetin hükümlerini göz ardı eden, selefın uygulama ve görüşlerine aykırı hareket eden bir fırka çıkıncaya kadar, Sahabe, Tabiîn ve Tebâut-Tabiîn arasında âhâd haberle ilgili kanaat değişmemiştir.” der (Cessâs, 1994: III, 89).

Cessâs, âhâd haberle hükmetmeyi, kıyas ve icthatta hükmetmekten üstün tutar. Alimlerin “mütevâtir habere ulaşamadıkları zaman kıyas ve icthada başvurma” metoduna karşı çıkar. Kıyasın zan ifade ettiğini, bizi hakiki ilme ulaştırmayacağını ifade eder. “Haber âhâd yolla gelse bile kıyasın önündedir ve kıyasa tercih edilir. Çünkü müctehid kıyasla vardığı sonuca “Allah katındandır” diyememesine rağmen, râvî bunu söyleyebilmektedir. Yani “Peygamberdendir” şeklinde açıklar. Sahabenin de bir konuda hadis varsa, hiçbir zaman icthada başvurmadığını zikreder. (Cessâs, 1994:89)

Cessâs eserinde, âhâd haberi kabul etmeyenlerin delillerini de zikreder ve tahlil eder. Onlar delil olarak Kur’an’dan bazı ayetler ile Hz. Peygamber’in ve sahabenin bazı uygulamalarını delil getirirler. Delil getirdikleri bazı ayetler şunlardır:

“Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme.” (İsra, 17/36)

“... Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.” (Araf, 7/13)

“...Bildikleri halde hakka şahitlik edenler...” (Zuhruf, 43/86)

“...Allah katında ancak hakkı söyleyin...” (Nisa, 4/171)

“Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan hiçbir şeyin yerini tutmaz.” (Yunus, 10/36)

Âhâd haberi kabul etmeyenler, onun zanna dayandığını, Allah’ın bu ayetlerde zanna dayanarak hüküm vermeyi yasakladığını söylerler. Cessâs da, bu ayetlerde âhâd haberin kabulünü ortadan kaldıran bir hüküm olmadığını adil kişilerden gelen âhâd haberlere istanâden verilen hükmün, kesin bilgiye dayanan bir hüküm olmasa da bilgi türlerinden birini gerektiren ve bilgiye dayanan bir hükmün olduğunu belirtir (Cessâs, 1994: III, 91).

Cessâs, âhâd haberi kabul etmeyenlerin delil olarak getirdikleri, “sahabenin âhâd haberi reddettiğine dair uygulamaları” da inceler. Sahabenin o haberleri kabul etmemelerinin veya başka şahit istemelerinin sebeplerini tahlil eder. Sahabenin o haberle mutlaka başka bir sebepten dolayı amel etmedikleri kanaatine varır. Bunların âhâd haberin reddine delil olamayacağını söyler (Cessâs, 1994: III, 98,108).

2.3.3. Âhâd Haberleri Kabul Etme Şartları

Cessâs, bu bölüme; önceki bölümlerde zikrettiklerinden dolayı âhâd haberle amel etmenin vacip oluşunun sübutunu zikrederek başlar. Ancak bazı gerekçelerden dolayı âhâd haberin reddinin caiz olduğunu belirtir. Hanefî mezhebinde âhâd haberin reddinin gerekçelerini İsa b. Ebân'dan naklederek ortaya koyar. Âhâd haberin kabul edilmeyeceği durumları açıklayarak örnekler verir. Yapılan itirazları da cevaplandırarak kendi görüşünü savunur.

Cessâs, âhâd haberlerin sıhhati problemini iki açıdan ele alır. Birincisi, haberin ihtiva ettiği bilginin isnadıyla ilgili olmayan bir gerekçeyle (illet) güvenilir olmaktan çıkması durumudur. İkincisi ise; râvîlerle ilgili bir değerlendirmedir. Âhâd haberlerin doğruluğu, râvînin adalet ve zabt açısından güvenilir olduğuna dair bir kanaate sahip olmamıza bağlıdır. Gerekli isnad şartlarını taşıyan bir bilginin sahih olabilmesi için isnad dışında da bazı kriterlere tabi olması gerekir. İşte, hadisin sıhhati için aranan İsa b. Ebân'ın ortaya koyduğu isnad-dışı dört şarta, Cessâs bir şart daha ekleyerek kabul etmiştir (Bedir, 2004: 137).

Cessâs âhâd haberleri kabul etme şartları olarak şunları zikreder:

1. Âhâd haber, Kur'an'ın hükmüne muhalif olmamalıdır. Haber kitaba aykırıysa, kitabın hükmü başka bir manaya hamledilemiyorsa, âhâd haber reddedilir.
2. Âhâd haber, sabit sünnete aykırı olursa reddedilir.
3. Âhâd haber, herkesi ilgilendiren bir konuda (umumu'l-Belvâ) olmamalıdır.
4. Âhâd habere ters bir uygulama toplumda yaygın olmamalıdır (Cessâs, 1994: III, 113).

Cessâs, bu maddelerin her birine birçok örnek vererek konuyu aydınlatmaya çalışır. Aklî yorumlarıyla da açıklamaları zenginleştirir. Şimdi onun örneklerinden bazılarını bakalım:

Âhâd haber, Kur'an'a muhalif olursa kabul edilmez. Hatta âhâd haberle Kur'an'ın bir hükmü neshedilemez, tahsis de yapılamaz. Cessâs bu duruma örnek olarak Fatıma bnt. Kays'ın "Boşanmış kadının mesken hakkının düşürülmesiyle" ilgili rivayetini gösterir. Bu haber, şu ayete aykırı düştüğü için reddedilmiştir. Allah buyurur: "Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunu yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıştırıp (gitmelerini) sağlamak için zarar vermeye kalkmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin." (Talak, 65/6).

Bu konuda Cessâs'ın zikrettiği bir başka örnek de "Ölü, yakınlarının ağlamasıyla azap görür." hadisidir. Bu haber de şu ayete muhalif olduğu için reddedilmiştir. "Herkesin kazanacağı kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez." (En'am, 6/164).

Cessâs, Fatıma bnt. Kays'ın boşanmış kadının nafaka ve mesken hakkı ile ilgili haberini Hz. Ömer ve İbn Mes'ud'un reddettiğini, "Ölü, yakınlarının ağlamasıyla azap görür" rivayetini de İbn Abbas ve Hz. Aişe'nin kabul etmediğini belirtir (Cessâs, 1994: III, 114).

Cessâs, Kur'an'a muhalif olduğu için kabul edilmeyen âhâd haberlere örnek olarak "Muhammed Rabbini gördü." rivayetini de gösterir. Bu rivayeti şu ayet reddetmiştir. "Gözler O'nu göremez, halbuki O, gözleri görür." (En'am, 6/103).

Cessâs, bu ayetten hareketle Allah'ın ahirette de görülemeyeceğini iddia etmiş, bu konudaki hadisleri te'vil yoluna gitmiştir. Bu konudaki görüşleri Mutezile mezhebi ile paralellik göstermektedir. Hatta bazıları bu fikrinden dolayı O'nun Mutezileden olduğunu iddia ederek mutezileye ait tabakât kitaplarında ismini zikretmişlerdir (Güngör, 1989:32).

Cessâs, Kur'an'a muhalif olduğu için kabul edilmeyen haberler arasında daha bir çok örnekleri zikreder, mesela "sütü sağılmamış ve memesi şişirilmiş koyunla" ilgili âhâd haberi faiz ayetinin reddettiğini söylemektedir (Cessâs, 1994: III, 114).

Cessâs, mütevâtir sünnetin sabitliğinde şüphe olmadığını belirtir. Bundan dolayı kesin bilgi gerektirir, Kur'an ayetleri gibidir. Bunun için mütevâtir sünnete aykırı düşen âhâd haberin reddine yeterli sebep teşkil eder. (Cessâs, 1994: III, 114).

Ümmetin genelini ilgilendiren bir konuda varid olan âhâd haber de kabul edilmez. Bu durumu Cessâs şöyle açıklar: “Ümmetin genelini ilgilendiren hükümleri Hz. Peygamber herkese duyuruyordu. Çünkü burada ümmetin genelini ilgilendiren bir yükümlülük veya yasaklama vardı. Bunları Hz. Peygamber sahabenin geneline yaydı. Böyle yaygın olması gereken hükümlerin âhâd haberle naklini alimler reddetmişlerdir. Bu haber ya neshedilmiştir ya da aslı itibariyle sahih değildir. Bu niteliğe sahip bir haberi tek kişinin nakletmesi uygun değildir.” (Cessâs, 1994: III, 114-115). Cessâs bu duruma şöyle bir misal verir: “Bir imam namaz kıldırırken, cemaatten sadece bir kişi “namazı eksik kıldın” dese, diğer cemaat onu onaylamıyorsa, o kimsenin dediğine itibar edilmez.” (Cessâs, 1994: III, 115).

Cessâs, Umum-u Belva'dan dolayı kabul edilmeyen âhâd habere örnek olarak Ebu Hüreyre'nin “Besmelesiz abdest geçerli değildir.” hadisini zikreder. Bu hadise göre besmelesiz abdest şartı yerine getirilemez. Cessâs der ki; “Bu rivayetle amel etmemiz caiz olmaz. Çünkü bu haber ümmetin genelini ilgilendiren bir özellik taşır. Oysa ümmet bu şekilde amel etmemiş, besmeleyi abdestin şartları arasına katmamıştır.” (Cessâs, 1994: III, 115).

Umum-u Belva'dan dolayı kabul edilmeyen haberlere örnek olarak Cessâs'ın naklettiği diğer rivayetlerden bazılarını da burada belirtmekte fayda vardır. Bu âhâd haberler:

- Cenazeyi yıkayan gusletmeli, taşıyan da abdest almalıdır,
- Kadına dokunanın abdesti bozulur,
- Namazda besmelenin açıktan okunması gerektiği,
- Ateşte pişeni yemek abdesti gerektirir,
- Rukuya giderken ellerin kaldırılması gerektiği,
- Ateşte ısıtılan su ile abdest alınamayacağı,

Bu ve benzeri haberleri, alimler ümmetin genelini ilgilendiren hükümler içerdikleri halde, âhâd yolla nakledildikleri için kabul etmemişlerdir (Cessâs, 1994: III, 115).

Cessâs, bu konuda ortaya konulan şartlara yapılan itirazlara da cevap verir. Mesela: “Orada bulunanların çokluğuna rağmen ‘Hz. Peygamber’in Arafat vakfesinden sonra telbiye getirmesinde ihtilaf” konusundaki itiraza şöyle cevap verir: “Bunda ihtilaf edilmemiş hiç kimse Hz. Peygamberin Arafat vakfesinden sonra telbiye getirmediğini rivayet etmemiştir. Bir toplulukta “O, cemreyi taşılayıncaya kadar telbiye getirmiştir” diyor. Telbiyeyi bu şekilde yapmak vacip olmayıp, bir fazilete nail olmak için böyle yapılabilir. Çünkü vacip olsa, Peygamberimiz mutlaka ümmetin tümünün duyacağı şekilde onu aktarırdı. Peygamberimiz her namaz vaktinde İbn Mesud, İbn Abbas gibi yakınında bulunanların duyacağı şekilde telbiye getiriyordu.” (Cessâs, 1994: III, 116).

Cessâs şöyle bir itirazı da dile getirir: “Bu tür haberlerin ümmetin geneli arasında yayılması gerektiğine itibar edilmez. Çünkü Hz. Peygamber bu haberleri ilim ve anlayış (fikh) sahibi sahabeye, daha sonra ümmetin geneline aktarması için anlatmış olabilir.”

Böyle bir itiraza Cessâs şöyle cevap verir: “Eğer senin dediğini kabul edersek yine başta bizim verdiğimiz sonuca ulaşırız. Çünkü Hz. Peygamber bu haberleri ashabından, fakih ve dirayet sahibi olanlara aktarmış olsa, onlar mutlaka onu ümmetin geneline aktarırlardı. Müslümanlar da onu uygulayarak bu rivayetin yayılmasına sebep olurlardı. Zikrettiklerimizle ilgili verdiğimiz hüküm bu şekildedir.” (Cessâs, 1994: III, 116).

Cessâs’ın âhâd haberin reddine sebep olarak zikrettiği şartlardan birisi de âhâd haberin toplumda yaygın olan bir uygulamaya ters olmasıdır. Bu duruma örnek Hz. Peygamber’in akşam namazında kunut okuduğuna dair rivayetlerdir. Buna bir başka misalde Seleme b. Mahabbik’in Hz. Peygamber’den “Cariyesiyle ilişkiye giren efendinin durumu” ile ilgili rivayetidir. “Cariye, isteyerek ilişkiye girmişse, mehri ile beraber o adama ait olur. Adamın zoruyla ilişkiye girmişse mehri ile birlikte cariye hür olur.” Cessâs, alimlerin bu haberin aksi istikamette görüş birliği içinde olduklarını söyler (Cessâs, 1994: III, 117).

Cessâs, örnekleri zikrettikten sonra toplumda yaygın olan bir uygulamaya aykırı olan âhâd haberlerin reddedildiğini, sahabeden halife olanların ve onları takip edenlerin metodunun böyle olduğunu ifade eder (Cessâs, 1994: III, 117).

Cessâs şu rivayeti de toplumda yaygın olan uygulamaya aykırı olan haberler arasında zikreder: “Hz. Peygamber, iki kırmızıyı yasakladı. Onlar da altın ve kırmızıya boyanan elbisedir.” Bunu duyan Kasım b. Muhammed, “Bu rivayeti aktaran yalan söylemiştir. Ben Ayşe’yi altın yüzük takarken ve kırmızıya boyanmış elbiseyi giyerken gördüm.” demiştir (Cessâs, 1994: III, 120).

Cessâs bütün bu örneklerden sonra İsa b. Ebân’ın şu sözünü nakleder: “Sahabe, Tabiîn ve onlardan sonra gelenlerin sebeplere dayanarak âhâd haberleri kabul ve ret metotları böyledir.” (Cessâs, 1994: III, 120). (Hanefilerin âhâd haberleri kabul şartları ve bu şartlara uymadığı için reddedilen haberlerle ilgili bk. Apaydın, 1992).

Cessâs, âhâd haberlerin reddedilme sebepleri olarak İsa b. Ebân’ın ortaya koyduğu (kendisinin de kabul ettiği) bu dört şartı açıkladıktan sonra onlara şu beşinci şartı da ilave eder: “Âhâd haber akla aykırı olmamalıdır (Cessâs, 1994: III, 121; Bedir, 2004: 138).

Cessâs bu hususa şöyle bir açıklama getirir: “Âhâd haberlerin reddedilme sebeplerinden birisi de aklın getirdiği hükümlere ters düşmesidir. Çünkü akıl Allah’ın yeryüzündeki kanıtıdır (hucetullahtır). O’nun varlığına delalet eden, varlığını zorunlu gören delillerin göz ardı edilmesi caiz değildir. Akli kaziyelerin zıt düştüğü her haber geçersizdir. Aklın delil oluşu ise sabittir, gerçektir. Ancak haberin akli hükümlere ters düşmeyecek bir anlama hamledilebilecek yönü varsa, habere o anlam verilir.” (Cessâs, 1994: III, 122).

2.3.4. Âhâd Haberinin Râvîlerinin Durumlarının Değerlendirilmesi

Cessâs, bu bölümde İsa b. Ebân'dan nakillerle âhâd haberlerin râvîlerinin durumunu, hangi hallerde onlara itibar edilip edilmeyeceğini tartışır. Selefin bu konudaki metodunu ortaya koyar. Kendi delillerini açıklar ve görüşünü belirtir.

Cessâs, âhâd haberlerin isnadı için râvîde aranan adalet ve zabt (dürüstlük ve zihinsel yeterlilik) şartına ilave olarak İsa b. Ebân'ın öne sürdüğü râvînin rey ve icthâh sahibi yani fakih olması şartını kabul eder (Bedir, 2004: 139).

Cessâs ilk olarak, Ebu Hureyre ile ilgili değerlendirmeleri aktarır. Burada Ebu Hureyre'nin şahsında tartışılan asıl mesele, Hanefî geleneğinin Ebu Hureyre'ye bakışı, isnad temelli hadis tenkit yönteminin yanılabilirliği ve sahabenin adalet ve zabt açısından durumudur (Bedir, 2004: 140-141).

İsa b. Ebân'a göre, adil olduğu için vehminin tamamen bilinmediği Ebu Hureyre'nin kıyasa muhalif düşmeyen, sahabe ve tabînin kabul ettiği, sabit sünnete aykırı olmayan rivayetleri kabul edilir (Cessâs, 1994: III, 127).

Cessâs, İbrahim en-Nehâî'den "Ebu Hureyre'nin rivayetlerinin bazılarının alınıp bazılarının alınmadığını" nakleder. Sahabeden İbn Abbas, Ebu Hureyre'nin "ateşte ısınandan dolayı abdest alma" konusundaki rivayetini kabul etmemiştir. Bazıları İbn Abbas'ın onun bu rivayetini kabul etmemesinin sebebinin kendisinde bulunan başka bir rivayet olduğunu söylerler. Fakat İsa b. Ebân'a ve Cessâs'a göre; İbn Abbas, Ebu Hureyre'nin haberini kıyasla reddetmiştir. Bu onun metodudur (Cessâs, 1994: III, 128).

Hiz. Aişe, İbn Ömer ve bazı Sahabeler Ebu Hureyre'nin çok rivayette bulunmasını hoş karşılamamışlardır. Onun getirdiği haberleri, bir başkası da rivayet etmedikçe kabul etmemişlerdir (Cessâs, 1994: III, 129).

Selef, Ebu Hureyre'nin rivayetlerini kıyasla karşılaştırmış, kıyasa uygun olanı almış, uygun olmayanı almamıştır. Onun verdiği haber, sahabenin kabul ettiği bir haber ise

ona tabi olmuşlardır. Başka sahabenin hadisini onunki gibi kıyasla karşılaştırdıkları görülmemiştir (Cessâs, 1994: III, 129).

Cessâs, âhâd haberin râvîler hakkındaki hüsn-ü zandan dolayı kabul edildiğini; râvînin hataları çoğalırsa ve selefin onun haberini araştırdığı ortaya çıkarsa, o haberin kıyasla ve usûl kaideleriyle karşılaştırılmasının gerekli olduğunu söyler. Ebu Hureyre'nin bazı rivayetlerinde olduğu gibi (Cessâs, 1994: III, 129).

Cessâs, Ebu Hureyre ile ilgili şöyle bir rivayet aktarır: “İftira ve yalan atmaktan korkmayan bazı karaktersizler, İsa b. Ebân'ın Hz. Ali'den nakille: “Hz. Peygamber'den duydum ki; Ümmetinden otuz deccal çıkacak. Ebu Hureyre'de bunlardan biridir.” şeklinde bir rivayet aktararak Ebu Hureyre'ye dil uzattığını anlatırlar. Bu İsa b. Ebân'a atılmış bir iftiradır. O öyle bir şeyi söylememiştir. Ondan böyle bir rivayet yoktur. Hz. Ali'den böyle bir rivayet aktaran kimseyi de bilmiyoruz. Bunu aktaranın yaptığı yalancılığın ve dininin noksanlığındandır.” (Cessâs, 1994: III, 130).

Cessâs, İsa b. Ebân'ın Ebu Hureyre ile ilgili görüşünü de net olarak açıklar: “Ebu Hureyre adil, sözü ve rivayeti makbul, Rasulullah'a yalan sözle itham edilmemiş bir râvîdir. Ancak vehim ve hatadan her insan için pay vardır. Selefin sıhhatini araştırdığı bir rivayeti biz de araştırırız.” (Cessâs, 1994: III, 130).

Buna göre Cessâs ve hocaları, Ebu Hureyre'nin bazı hadislerini reddederken onların yalan haber değil de vehim, yanlış anlama veya hata ile rivayet olunduğu kanaatinde olmuşlardır.

Cessâs, Ebu Hureyre ile ilgili, kendisinin rivayet ettiği şu haberi değerlendirir: “Ebu Hureyre der ki: Bana neden çok hadis rivayet ediyorsun diyorlar. Muhacirler tarlalarını beklerken, Ensar alış-veriş yaparken, ben karın tokluğuna Peygamber'in yanında bulunuyordum. Birgün bir mecliste Hz. Peygamber dedi ki: “Konuşmamı bitirinceye kadar, kim altıma cübbesini sererse o, benden duyduğu hiçbir şeyi unutmaz.” Ben de cübbemi O, konuşmasını bitirene kadar altına serdim ve ondan duyduğum hiçbir şeyi unutmadım.” Cessâs bu duruma şöyle itiraz eder: “Eğer böyle olsaydı; bu sahabe

arasında Ebu Hureyre'ye verilen bir üstünlük olurdu ve sahabe içinde yaygınlık kazanırdı. O unutmadığı için sahabe ona müracaat eder, Ebu Hureyre'nin rivayetlerini önde tutarlardı. Bu şereflendirme "Cafer'in cennette iki kanadının olması, Hanzala'nın melekler tarafından yıkanması" gibi sonrakilere aktarılırdı. Fakat biz sahabenin onun çok rivayet etmesini hoş görmediğini biliyoruz. Eğer onun cübbesini serme, hadisi sahih olursa şu anlama gelir: Hadis o ortama söylenmiştir. O ortamda söylenenleri unutmaz." (Cessâs, 1994: III, 130-131).

Cessâs Ebu Hureyre ile ilgili bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra onu İbn Mesud ile karşılaştırır. Takvada, ilimde fıkıh ve anlayışta İbn Mesud'un derecesinin çok yüksek olduğunu belirtir. "İbn Mesud Rasulullah'tan bir rivayette bulunurken çok titiz davranırdı. Onu ter basardı. İlimde Abdullah b. Mesud böyle titiz davranırsa, onun seviyesinde olmayanlar çok daha dikkatli olmalıdır." der (Cessâs, 1994: III, 132).

Cessâs ve hocalarının da içinde bulunduğu Hanefî çizgisinde İbn Mesudun yeri tartışılmazdır.

Büyük sahabeler, Hz. Peygamberden çok hadis rivayet edilmesine temkinli yaklaşmışlardır. Kendileri de rivayetten geri durmuşlardır. Hz. Ömer'in çok rivayete karşı olduğu bilinir. Hatta onun, Ebu Hureyre'yi Peygamberimiz'den sahabenin bilmediği rivayetlerde bulunduğu için Devs Çölü'ne sürmekle tehdit ettiği nakledilir (Cessâs, 1994: III, 132).

Sahabe hata yapmaktan çekindiği için rivayetten geri durmuştur. Onlar, kuvvetli hafıza, fıkıh ve anlayış sahibi olanlar hariç az rivayeti emretmişlerdir.

Cessâs, sahabenin bu tutumundan dolayı; selevin çok rivayette bulunanların rivayetlerini kaide ve usûle arz edip içtihatla bulduklarını söylemiştir. Alimler, içtihatları sonucu, kıyas ve te'villerine, usûl kaidelerine uyanları almışlar, uymayanları almamışlardır. Selevin metodu budur (Cessâs, 1994: III, 134).

Cessâs bütün bu nakilleri ve açıklamaları yaptıktan sonra kendisinin ve hocalarının görüşünü üç maddede özetler:

“Âhâd haberin râvîlerinin halleri üç kısımda incelenir:

1. Adil, ilmi taşımada kuvvetli hafıza, fıkıh ve anlayışla bilinen, rivayetleri selef tarafından tenkide uğramamış kimselerin haberleri, Kur’an, sünnet ve temel esaslarla çelişmedikçe kıyasla reddedilmez, kabul edilir.
2. Sika râvîlerin kendisinden rivayette bulunduğu, fakat zabtı ve fikhî bilinmeyen, ilim aktarmakta şöhret bulmamış kimselerin haberleri. Bu haberlerin kabul edilmesi veya reddedilmesi kıyas ve içtihat yoluyla. Adalet ve zabt, haberin sıhhati için ihtiyaç duyulan iki temel öğedir. Râvînin adalet ve zabtı sabit olmazsa, onun rivayetinin reddi ve kabulü için içtihat edilir, akıl yürütülür.
3. Çevresince bilinen (maruf), fakat selefin, rivayeti konusunda şüpheye düştüğü, hata yapmakla itham ettiği kimselerin haberi. Bu kimselerin haberleri, temel esaslara (Kur’an ve sünnet) ve kıyasa aykırı olmadıkça kabul edilir.” (Cessâs, 1994: III, 135-136).

Cessâs konuyla ilgili son olarak şu hususlar üzerinde durmuştur:

O, selef tarafından herhangi bir itiraza uğramamış olan, adil ve sika râvî tarafından aktarılan âhâd haberin kıyasa tercih edileceğine delil olarak şu ayetleri zikreder:

1. “İndirdiğimiz açık delilleri ve kitapta insanlara apaçık gösterdiğimiz hidayet yolunu gizleyenler...” (Bakara, 2/159).
2. “Allah, kendilerine kitap verilenlerden “Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz” diyerek söz almıştı.” (Âli İmran, 3/187).

Cessâs, bu iki ayetle ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

“Bir kişi, kendi yanında Allah’ın bildirdiği hükümlerden bir ifade bulunur ve bunu da “bu Allah’ın hükmünü bildiren bir nastır” diye söylerse o kişinin adalet ve zabtı yerinde olması halinde sözünün kabulü gerekir. Çünkü delillerle sabit olmuştur ki adil olmayanın haberi kabul edilmez. Durum böyle olunca adil olan kişinin haberi kıyasla

reddedilmez. Allah tarafından o haberin kabul edilip uygulanması emrediliyor.” (Cessâs, 1994: III, 140).

Bu açıklamalarla ilgili olarak Cessâs, sahabenin kıyas yoluyla bir haberi benimsediklerini, sonra da onu terk ederek Hz. Peygamber’den nakledilen âhâd habere itibar ettiklerini zikreder. Hz. Ömer’in, Malik b. Haml’in haberini kabul edip kendi içtihadını terk ettikten sonra şöyle dediğini nakleder: “Neredeyse bu konuda kendi görüşümüzle hüküm veriyorduk. Halbuki bu meselede Hz. Peygamber’in sünneti varid olmuştur.” (Cessâs, 1994: III, 140).

2.4.Mürsel Haber

Mürsel haberle ilgili tartışma, Hanefî geleneğin isnad sistemine bakışını göstermektedir. Genel yaklaşıma göre mürsel haber, isnadın kesintisiz bir biçimde Hz. Peygamber’e ulaşması ilkesini zedelemekte ve râvî burada kendisinin görüşmüş olma ihtimali olmayan ilk kaynağa haberi doğrudan nispet etmektedir. Bu bakışa göre mürsel haber aslında zayıf haberdur. Fakat İsa b. Ebân, mürseli müsnedden daha güçlü bir aktarım yolu olarak nitelemektedir (Bedir, 2004: 143).

Burada Cessâs’ın mürsel haber konusunda Hanefî mezhebinin yaklaşımını belirtmek için söylediklerine bakabiliriz:

“Cessâs der ki: ‘Bizim ashabımızın görüşüne göre sahabe ve tabînin mürsellersi makbûldür. Benim görüşüme göre adil ve sîka kişilerden irsal yaptıkları biliniyorsa tebe-i tabînin mürsellersi de makbuldür. Ümmetten dördüncü asırda olan kimselerin mürsellersi hususunda bazı hocalarımız der ki: Onların mürsellersi kabul değildir. Çünkü Rasulullah onların asrı için ‘yalan yaygınlaşır’ demiştir. Resulullah, birinci, ikinci ve üçüncü asırlar için hayır ve salah olacağına hükmetti. Şu hadis bunu gösterir: İnsanların en hayırlısı benim bulunduğum dönemdekiler, sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler. Sonra yalan yayılır. Cessâs dedi ki: O zamanda (dördüncü asır) insanların geneli arasında fesat ve yalan yaygınlık kazanmışsa onların mürseli kabul edilmez. Ancak onların adaletini, doğruluğunu ve güvenilirliğini bildiğimiz kimselerin mürsellersini kabul ederiz.’(Cessâs, 1994: III, 145).”

Cessâs, el-Kerhî'nin diğer çağlardakilerin mürselleri arasında fark görmediğini belirtir. İsa b. Ebân'a göre ise Rasulullah'tan irsal yapanlar dinin önderlerinden ise ve ilim ehli ondan nakilde bulunuyorsa, onların mürseli makbûldür (Cessâs, 1994: III, 146).

Cessâs, sahih olan görüşün kendisi ve hocalarının görüşü olan 'irsal yapanın sîka olması şartıyla tabiîn ve tebe-i tabiînün mürsellerinin kabul edildiği' görüşü olduğunu söyler. Buna delil olarak da tabiîn ve tebe-i tabiîn devirlerinde insanların zahirinin hallerinin doğruluk ve salah olmasını ve bu durumun Hz. Peygamber'in hadisi ile teyit edilmiş olmasını zikreder (Cessâs, 1994: III, 146).

Bu zikredilenlerden anlaşılıyor ki; Cessâs'a göre Hanefiler, sahabe ve tabiînün mürsellerinin kabulünde görüş birliği içindedirler.

Tabiînden sonraki nesilde de (tebe-i tabiîn) bu kadar kesin olmamakla birlikte mürseli makbul saydıkları anlaşılıyor. Dördüncü nesilden itibaren ise ilim ehlerinden olan güvenilir kişilerin mürsellerinin makbul sayılacağına bir uzlaşma olduğu anlaşılıyor (Bedir, 2004: 144).

Mürsel haberin kabulünde Cessâs'ın öne sürdüğü en temel kanıt, Hz. Peygamber'den gelen haberlerin sahabe ve tabiîn zamanında isnadsız olarak doğrudan Rasulullah'a nispet etmelerinin yaygın olduğudur. Hadislerde isnad aranmaya başlanması tahminen ikinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı sahabe ve tabiîn dönemlerinde genel olarak isnadın değil irsalin yani bir bilginin doğrudan Hz. Peygamber'e nispet edilmesi geleneğinin yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte Cessâs'ın Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i tabiînün mürsellerinin kabulü yönündeki görüşü bu temel tarihsel gerçeklikten kaynaklanmaktadır (Bedir, 2004, 145).

İsmail Hakkı Ünal, Hanefî çizginin mürsel haber görüşünü çok net olarak özetler: “ Ebu'l-Hasan el-Kerhî, âdil olmak şartıyla her asırdaki râvînin irsalini kabul eder. Çünkü O'na göre ilk üç asrın irsalinin kabul gerekçesi olan adalet ve zabt unsurları, her devir

için geçerli bir illettir. Bu yüzden müsnet rivayeti kabul edilen kimsenin mürsel rivayeti de kabul olunur.

İsa b. Ebân ise, üç neslin dışındaki mürsel râvîlerinin, ilim ehli kimseler olmasını şart koşar. O'na göre insanlar içinde ilim neşriyle şöret bulmuş kimselerin rivayeti, ister müsnet, ister mürsel olsun kabul edilir, ilim neşriyle değil de sadece rivayet yönünden şöhrete ulaşmış kimseye gelince, bunun müsnedi huccettir, mürseli ise ilimde şöhrete ulaşmış kimseye arz edilir.

Cessâs'ın bu konudaki görüşü ise şöyledir: Râvî, âdil ve güvenilir olmayan kimseden rivayetiyle tanınmış biri olmadıkça, ilk üç asrın mürseli huccettir. Ondan sonrakilerin mürseline gelince, ancak âdil ve sîka kimselerin dışındakilerden rivayet almamakla meşhur olmuş kimselerin mürseli kabul edilir. Zira Hz. Peygamber, ilk üç neslin hayır ve doğruluğu, ondan sonrakilerin ise yalancılığı üzerine şâhâdetinde bulunmuştur.

Serahsî de Cessâs'ın görüşünü 'bu konudaki görüşlerin en sağlamı' olarak niteler ve benimser (Ünal, 2001: 175)."

SONUÇ

İslam hukukunda âhâd haberlerin değerlendirilmesi ile ilgili tartışmalar, ilk asırlardan bu tarafa süregelmiştir.

İslam hukukçularının âhâd haberle ilgili tartışmalarının özünü, âhâd haberlerin bilgi ve amel yönünden değeri oluşturmaktadır. Alimlerin çoğu âhâd haberlerin, mütevâtir haberler gibi kesin bilgi kaynağı olmadığı görüşündedir. Âhâd haberin kesin bilgi gerektirmeyip, amel gerektirdiği genel görüştür. Bu genel görüşten farklı olarak âhâd haberlerin kesin bilgi gerektirdiğini söyleyen alimler de vardır.

Hz. Peygamber'in dini ve dünyevi meselelerde âhâd haberle amel ettiği, bir kişinin haberini dikkate aldığı, tek kişiden oluşan veya mütevâtir derecesine ulaşmamış grupları, anlaşma yapmak, kendisinin emirlerini tebliğ etmek, dini hükümleri uygulamak üzere görevlendirdiği görülmektedir. İlk üç asırdan günümüze kadar gelmiş, değişik örneklerine sahip olduğumuz "âhâd haberle amelin vucubuna" en kuvvetli delil sahabe ve tabiîn'un icma etmeleridir. Alimlerin çoğunluğu, âhâd haberlerin zan ifade ettiği gerekçesiyle itikadi meselelerde delil olarak kabul etmemişlerdir. İbn Hazm, İbn Hanbel ve bazıları itikadi meselelerde de delil olarak kullanmışlardır. Mezhep imamları ve diğer İslam hukukçuları içtihatlarında âhâd haberleri delil olarak kullanmışlardır. Bazıları çerçeveyi biraz daraltmış, bazıları da geniş tutmuştur. Onlar, sadece en ihtiyatlı ve Kuran-Sünnet uyumunun sağlanması için en uygun metodun belirlenmesinde farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Bazıları İslam hukukunun genel kurallarına başvurarak, kuvvetlendirici unsur aramanın daha ihtiyatlı olacağını düşünmüş; bazıları da başka unsur aramak yerine habere uymanın asıl ihtiyatlı tutum olacağı görüşünde olmuşlardır.

Cessâs, hicrî dördüncü asırda yaşamış bir alimdir. Alimler arasında önemli bir yere sahip olan Cessâs, yaşadığı çağın ve kendinden önceki dönemin ilmi meselelerine vakıftır. Eserlerinde o dönemin ilmi birikimini yansıtmakta ve Hanefî geleneğinin sözcülüğünü yapmaktadır. Kendinden sonraki dönemler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Onun "*el-Fusûl fil-Usûl*" adlı eseri Hanefî mezhebinde günümüze ulaşmış ilk

sistematik fıkıh usûlü kitabıdır. Hanefî geleneğın usûl konularına dair ilk iki yüz yılı hakkında ilk ve tek kapsamlı kaynak olması açısından önemlidir.

Cessâs, *el-Fusûl fil-Usûl* isimli eserinde âhâd haberlere geniş bir yer ayırmıştır. Âhâd haberlerin delil olarak kullanıldığını akli ve nakli delillerle ispat etme yoluna gitmiştir. Ona göre, sıhhatine delalet eden bir delille gelen âhâd haberler kesin bilgi ifade etmeseler bile zannın üstündedirler, istadlâlî bilgi ifade ederler.

Cessâs, âhâd haberlerle amel edilebilmesi için bazı şartlar ortaya koyar, onları bir kısım değerlendirmelere tabi tutar. Dinin temel esaslarıyla (Kur'an-sabit sünnet), usûl kâideleriyle, kıyasla karşılaştırır. O'nun değerlendirmelerinde sahabenin görüşleri önemli bir yer tutar. Cessâs, haberi veren râvîleri de değerlendirir. Adalet ve zabt sahibi, fıkıh ve anlayışa bilinen râvîlere itibar etmiştir.

Cessâs mürsel haber konusunda da; râvî, âdil ve güvenilir olmayan kimselerden rivayetiyle tanınmış birisi olmadıkça Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn'in mürsellerini kabul etmiştir.

Klasik Hanefî haber teorisinin oluşumunda Cessâs'ın ve *el-Fusûl*'ün çok büyük etkisi vardır.

KAYNAKÇA

- APAYDIN, Yunus (1992)**, “Hanefî Hukukçuları Hadis Karşısındaki Tavrılarının Bir Göstergesi Olarak Manevî İnkıta Anlayışı” ,*EÜİFD*, s.8, Kayseri
- APAYDIN, Yunus (1996)**, “Haber-i Vahid”, *TDV , İslam Ansiklopedisi*, İstanbul
- ATAR, Fahrettin (1992)**, *Fıkıh Usûlü*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul
- AYDIN, Hakkı (2000)**, “Cessâs ve Debûsî'nin Usûllerdeki Metotları”, *CÜİFD*, s.4, Sivas
- AYDINLI, Abdullah (1987)**, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul
- BEDİR, Murteza (2004)**, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet (Hanefi Fıkıh teorisinde Peygamberin Otoritesi)*, Ensar Neşriyat. İstanbul
- BİLMEN, Ömer Nasuhi**, *Hukuk-u İslamiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen yayınları I-VIII, İstanbul-ty.
- BUHARİ, Ebu Abdullah b. İsmail (1981)**, *El-Cami'us-sahih*, I-IV, Çağrı Yayınları, İstanbul
- CESSÂS, Ebu Bekir Ahmet b. Ali (1994)**, *El-Fusûl Fi'l-Usûl*, Thk. Uceyl Casim en-Neşemî, 4 cilt, Vüzerâtü'l-Evkaf, Kuveyt
- DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (1981)**, *Sünenü'd-Darîmî*, İstanbul
- EBU ZEHRA, Muhammed (1984)**, *Ahmed b. Hanbel (Hayatı, Görüşleri, Fıkıhta Yeri)*, Trc. Osman Keskiöglü, DİB Yayınları, Ankara
- EBU ZEHRA, Muhammed (1999)**, *Ebu Hanife (Hayatı, Görüşleri, Fıkıhta Yeri)*, Trc. Osman Keskiöglü , DİB Yayınları, Ankara
- EBU ZEHRA, Muhammed (1985)**, *İmam Malik (Hayatı, Görüşleri, Fıkıhta Yeri)*, Trc. Osman Keskiöglü”, DİB Yayınları, Ankara
- EBU ZEHRA, Muhammed (2000)**, *İmam Şafii (Hayatı, Görüşleri, Fıkıhta Yeri)*, Trc. Osman Keskiöglü, DİB Yayınları, Ankara
- EBU ZEHRA, Muhammed (1974)**, *İslam Hukuku Metodolojisi*, Trc. Abdulkadir Şener, AÜİF Yayınları, Ankara
- ERDOĞAN, Mehmet (2005)**, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul

- ERTÜRK, Mustafa (1996)**, “Haber-i Vahid”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul
- GÜNGÖR, Mevlüt (1989)**, *Cessâs ve Ahkamü’l-Kuran*, Elif Matbaası, Ankara
- GÜNGÖR, Mevlüt (1993)**, “Cessâs”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul
- HAMİDULLAH, Muhammed (1993)**, *İslam Peygamberi*, Trc. Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul
- HAMİDULLAH, Muhammed (1984)**, *İslam Hukuku Etüdlere*, Trc. Kemal Kuşçu, Bir Yayıncılık, İstanbul
- İBNİ MACE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid El-Kazvini (1981)**, *Sünen-i İbn Mace I-II*, Çağrı Yayınları, İstanbul
- KARAMAN, Hayrettin (1975)**, *İslam Hukukunda İçtihat*, İstanbul
- KOÇKUZU, Ali Osman (1988)**, *Rivayet İlimlerinde Haberi Vahitlerin İtikad ve Teşri’ Yönlerinden Değeri*, DİB Yayınları, Ankara
- KOÇYİĞİT, Talat (1980)**, *Hadis İstilahları*, AÜİF Yayınları, Ankara
- KOÇYİĞİT, Talat (1966)**, *Âhâd Haberlerin Değeri*, AÜİFD, s.14, Ankara
- “KUR’AN-I KERİM VE AÇIKLAMALI MEALİ (2002)**, Haz. Hayrettin Karaman vd., TDV Yayınları, Ankara
- KURAŞI(1978)**, *el-Cevâhiru’l-Mu’diyye fi Tabakâti’l-Hanefiyye*, IV cilt, Matbaatu’l-Halebî, Kahire
- MALİK b. Enes (1981)**, *El-Muvatta*, II.Cilt, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- MÜSLİM, Ebu’l-Hüseyin Müslim el-Kuşeyri (1981)**, *Sahihu’l Müslim VIII. Cilt*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- NEŞEMÎ, Uceyl Casim (1994)**, *El-Fusûl fil-Usûl Mukaddime*, 4. Cilt, Vüzerâtü’l-Evkaf, Kuveyt
- ÖĞÜT, Salim (2003)**, *İslam Hukuk Metodolojisinde Haberi Vahitlerin Kaynak Değeri*, Ocak Yayıncılık, İstanbul
- ÖZŞENEL, Mehmet (2002)**, *İbn Hazm’ın Gözüyle Sünnet*, SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, s.6, Sakarya
- SADR’UŞ-ŞERİA, Ubeydullah b. Mes’ud el-Mahbubî (1957)**, *Et-Tavdih (Şerhu’t-Telvih ale’t-Tavdih*, Darul-Kübül-İlmi, Beyrut
- SALİH, Subhi (1988)**, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, Trc. Yaşar Kandemir, Gaye Matbaacılık, Ankara

- ŞA'BAN, Zekiyuddin (1996)**, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Trc. İbrahim Kafi Dönmez, Türkiye Diyanet vakfı yayınları, Ankara
- ŞAFİİ, Muhammed b. İdris (1997)**, *er-Risale (İslam Hukukunun Kaynakları)*, Trc. Abdülkadir Şener- İbrahim Çalışkan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara
- ŞAFİİ, Muhammed b. İdris (1309)**, *er-Risale* Thk. Ahmet, Muhammed Şakir, Kahire
- ŞENER, Abdülkadir (1974)**, *İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan, İstilah*”, DİB Yayınları, Ankara
- ŞENER, Abdülkadir (1985)**, *İmam Şafî'ye Göre Haber-i Vahit*, DEÜ Yayınları, İzmir
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed (1981)**, *Sünen'üt-Tirmizi, I-V*”, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, İsmail Hakkı (2001)**, *İmam Ebu Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB Yayınları, Ankara-
- YILDIZ, Hakkı Dursun (1978)**, Abbasîler”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Antalya'nın Alanya İlçesi'nin Oba Köyü'nde 01.02.1975 tarihinde doğdu. İlkokulu Oba köyü ilkokulunda, ortaokul ve liseyi Alanya İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı (1993). 1995 yılında girdiği Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2000 yılında mezun oldu. Memuriyete 15.01.2003'te Erzurum'un Aşkale ilçesi Dağyurdu Köyü'nde imam olarak başladı.

Halen Antalya ili Alanya ilçesi Çıplaklı Beldesi Merkez Camii İmam Hatibi olarak görev yapmaktadır.